

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

NSV LIIDU AJALOO KATEEDER

HANS PÖÖGELMANNI TEGEVUS

AASTATEL 1906 - 1907

DIPLOMITÖÖ

Virve TSAHKNA,
mittestatsionaarne üliõpilane

Juhendaja: professor, ajalooteaduste
doktor H. MOOSBERG

*NSV Liidu ajal. kat.
nr. 1892*

TARTU
1965

S I S S E J U H A T U S.

1905-1907. aasta Vene revolutsiooniga algas uus ajastu - sügavate poliitiliste vapustuste ja revolutsioonilahingute ajastu. Revolutsioon andis tsarismile esimese hoobi, ta andis jõulise tõuke rahvusvahelisele töölisliikumisele, asumaade ja poolasumaade rahvaste rahvusliku vabastusvõitluse arenemisele. Revolutsioon äratas teadlikule revolutsioonilisele võitlusele kõige laiemad Venemaa rahvamassid ja rikastas neid suurte poliitilise võitluse kogemustega.

Esimene Vene revolutsioon kestis ligikaudu kaks ja pool aastat. 1905. aastal arenes revolutsiooniline liikumine tõusujoones, saavutades detsembriülesthõusuga haripunkti. Pärast relvastatud detsembriülesthõusu lüüasaamist algas revolutsiooni järk-järgulise taandumise ajajärk, mil töölistes taandusid pikkamööda, lahingutega.

Eestis arenes revolutsiooniline liikumine tihedas seoses revolutsioonilise liikumisega kogu Venemaal, revolutsioon Eestis oli Vene revolutsiooni lahutamatuks osaks. Revolutsiooni perioodil tugevnes tunduvalt eesti tööliste võitlusliit Venemaa proletariaadiga. Kuid Eesti revolutsioonilisel liikumisel olid ka oma iseärasused. Siin lisandus proletariaadi ja talurahva klassivõitlusele veel rahvuslik vabadusliikumine nii tsarismi kui ka võõrast rahvusest mõisnike vastu. Kõik see tugevdas rahvarevolutsiooni.

Revolutsiooni arenemine Eestis jaguneb nagu kogu Vene-

maal kaheks etapiks. Esimesel etapil sammus revolutsioon
tõusuteed kuni relvastatud ülestõusuni 1905. aasta detsemb-
ris. Teisel etapil toimus tsarismi, mõisnike ja kodanluse
ühendatud jõudude survele taandumine. Kuid töölisklass ja ta-
lurahvas taandusid võideldes, tehes korduvalt katsed peatada
revolutsiooni taandumist ning minna üle uuele pealetungile.^I

Revolutsiooni taandumise perioodil ilmutasid erilist ak-
tiivsust streigivõitluses Narva töölised. See on teataval mää-
ral seletatav asjaoluga, et nad ühinesid revolutsioonilise
võitlusega hiljem kui Tallinna töölised. Viimased, olles
1905. aastal sammuud võitluse esirinnas, kaotasid sõjalis-
politseilise terrori tagajärjel palju oma jõudusest ega
suutnud seetõttu jätkata võitlust endise hooga.

NSDTP Narva Komitee üleskutsel kuulutasid Kreenholmi Ma-
nufaktuuri töölised 1906. aastal 1. mai tähistamiseks välja
ühapäevase streigi, avaldades sellega ka protesti julge re-
volutsionääri Kreenholmi Manufaktuuri töölisvanema Amalie
Kreisbergi surnukspiinamise puhul Jamburgi vanglas.

A.Kreisbergi surnukeha toomine 1.mail Narva kutsus esile
võimsa poliitilise demonstratsiooni.

Eriti hoogustus streigiliikumine 1906. aasta suvel. Suvä-
sed streigid Eestis, eriti Narvas, kus streigilaine oli kõi-
ge tugevam, kandi¹ visa iseloomu. Narvas alustasid streiki
kõigepelt linavabriku töölised, seejärel puhkes streik

I) Eesti NSV ajalugu II kd., Tallinn, 1963, lk. 445

malmivalu tehases, juuli lõpus algas streik ka Kreenholmi Manufaktuuris. VSDTP Narva Komitee tegi neil kuudel suurt tööd Narva tööliste ühendamisel ja organiseerimisel.¹

Ka Tallinna proletariaat püüdis oma võitlusega revolutsiooni taandumist peatada ja alustada pealetungi: toimusid tööliste rohkearvulised poliitilised väljaastumised bolševike juhtimisel. Samuti korraldasid 1906. aasta suvel Tartu revolutsioonilised töölised ja õpilased pühapäevaseid väljasõite ning pidasid metsas ja jõe ääres koosolekuid. Maal levis aga laialt partisanivõitlus. Partisanid tegutsesid aktiivselt Viljandi-, Järva-, Tartu- ja Virumaal ning Tallinna ümbruses.²

Revolutsiooni käigus oli laiade rahvahulkade teadlikkus tunduvalt kasvanud, mis oli soodsaks pinnaks illegaalse poliitilise töö laiendamisele maal. Illegaalse töö tugevnemist tõestab 1906. aasta augustis toimunud VSDTP maaorganisatsioonide nõupidamine, kust osavõtt oli juba üsna arvukas. See maarahva organiseerimise protsess jätkus ka edaspidi.

Osa demokraatlikust haritlaskonnast tuli endiselt kaasa revolutsioonilise liikumisega, samuti hoogustus 1906. aasta sügisel uue jõuga üliõpilasliikumine.

Ka VSDTP Tallinna Komitee poolt 1905. aasta detsembris loodud revolutsiooniline sõjaväeorganisatsioon aktiveeris oma tööd. Ta lõi sidemed Peterburi, Riia ja Helsingi revolutsiooniliste sõjaväeorganisatsioonidega. VSDTP Keskkomitee juures asuva võitlusorganisatsiooni juhtimisel valmistati Balti sõjalaevastiku baasides Kroonlinnas, Sveaborgis

1) Eesti NSV ajalugu II kd., 1963, lk. 427-428

2) Sealsamas, lk. 433

ja Tallinnas ette ülestõusu, mis kavatseti ühendada samaaegsete tööliisklassi väljaastumistega.

Peaaegu kõigis sõjaväeosades ja laevadel, mis asusid Tallinnas, loodi oma VSDTP grupid, kel olid sidemed ka töölistega. Valmistuti ühiseks ülestõusuks ja korraldati 1906. aasta suvel mitmel pool Tallinna ümbruses tööliste, soldatite ja madruste ühiseid miitinguid. Üha sagedamini ilmnisid laevadel ka madruste sühilised rahulolematused. Et aga ülestõusu ei olnud jõutud veel vajalikult ette valmistada, püüdsid põrandaalused laevakomiteed vältida organiseerimata väljaastumisi. Kui 18. juulil saabus aga teade Sveaborgis alanud ülestõusust siis arutas ka ristleja "Pamjat Azova" komitee ülestõusu küsimust. Otsustati enne ülestõusu alustamist oodata ära Tallinna komiteelt konkreetsed juhendid. Järgmisel päeval õnnestus pääseda ristleja "Pamjat Azova" pardale Tallinna revolutsioonilise sõjaväeorganisatsiooni juhtival tegelasel Arseni Koptjuhhil. Kohe kutsuti kokku laevakomitee koosolek ülestõusu küsimuses. Koptjuhh aga saadi kätte ja areteeriti. See sai ülestõusu signaaliks. Kella kolme paiku õöl vastu 20. juulil algas "Pamjat Azoval" VSDTP põrandaaluse laevakomitee juhtimisel ülestõus. Ülestõusnud lootsid teiste laevade toetusele, kuid ainult õppelaeval "Riga" tehti katset ülestõusuks. Ka Tallinnas olid töölised alles ette valmistamata. Laevastiku juhtkonnal läks korda "Pamjat Azova" isoleerida ja ülestõus maha suruda.

Madruste relvastatud väljaastumised 1906. aasta suvel Sveaborgis, Kroonlinnas ja ristlejal "Pamjat Azova" ennetasid

üldist bolševike poolt ettevalmistatavat ülestõusu ja suruti seetõttu maha. Need sündmused näitasid aga, et sõjavägi ühineb järjest ulatuslikumalt rahvaga ja astub otsustavalt välja tsaarivalitsuse vastu.

Tallinna revolutsiooniline sõjaväeorganisatsioon võttis arvesse "Pamjat Azova" ülestõusu kogemusi ja jätkas revolutsioonilist selgitustööd sõjaväes ning laevadel.¹

Teist streigiliikumise tõusu võib revolutsiooni taandumise perioodil näha 1907. aasta kevadel. Siis aset leidnud streikidest paistis eriti silma oma organiseerituse ja visaduse poolest Lausmanni metallitehase tööliste streik, mis kestis ligemale poolteist kuud ja lõppes tööliste võiduga.

1907. aasta kevadel astusid esmakordselt välja Hiiu-Kärda kalevivabriku töölised, algas taas Narvas linavabriku tööliste streik jne. Sel perioodil tõusis peale tööstustööliste ka teiste töötavate kihtide aktiivsus, näiteks hakkasid organiseeruma majateenijad, kes senini revolutsioonilisest liikumisest eemal seisisid. Ka vallandusid mõisatööliste streigid kord ühes kord teises mõisas.

Kõik need sündmused näitasid, et Eesti töörahvas ei taganenud võitluseta. Nendel revolutsiooniaastatel tegid Eesti proletariaat ja talurahvas läbi niisuguse poliitilise kasvatuskooli, milles saadud kogemusi poleks suutnud anda mitukümmend rahuliku arenemise aastat. Kasvasid ja karastusid ka Eesti bolševikud, neil aastail nad olid õppinud teostama

1) Eesti NSV ajalugu II kd., 1963, lk. 428-431

pealetungi, kui revolutsioon sammus tõusuteed, kuid nad õp-
pisid ka taanduma nii, et säilitada kaader, koguda jõudu,
ja, olles korraldanud oma read ümber vastavalt uuele olu-
korrale, asuda taas pealetungile.¹

1905-1907.aasta revolutsiooni perioodil alustas aktiiv-
set revolutsioonilist tegevust ka Hans Pöögelmann, tulihin-
geline revolutsionäär, järjekindel bolševik, suurepärase
publitsist ja luuletaja.

Hans Pöögelmann sündis 30. detsembril 1875. aastal Lõuna-
Viljandimaal Paistu kihelkonnas väiketalupoja perekonnas.
Oma kooliteed alustas ta Tõlli külakoolis, kuhu seitsmeaas-
tane Hans jäi aga ainult viieks nädalaks. Onu Jakob võttis
poisi oma juurde ja pani ta Tuhalaanes vene usu kihelkonna-
kooli. Kuna siin hakkas preester Hansule peale käima, et see
vene usku astuks, viidi poiss ristlisa H.Ergi soovitusel
Paistu kihelkonnakooli üle.

Pärast kihelkonnakooli lõpetamist, kuna puudusid võima-
lused gümnaasiumis edasi õppimiseks, siirdus H.Pöögelmann
õpinguid jätkama Põltsamaal 1887. aastal avatud Aleksandri-
kooli. Aleksandrikooli lõpetamise järel valiti H.Pöögelmann
Vitsjärve külakooli õpetajaks. Siin tegi nooruke kooliõpe-
taja koolitöö kõrval aktiivselt ühiskondlikku tööd: organi-
seeris laulukoore ja võttis edukalt osa Pülistveres loodud
karskusseltsi tegevusest.

Töötanud neli aastat Vitsjärvel, siirdus H.Pöögelmann

1) Eesti NSV ajalugu II kd., 1963, lk.446

Viljandisse postkontorisse õpilaseks. Peagi soocritas ta Riias nõutavad eksamid ja eduka praktika järel Viljandis määrati ta telegraafiametnikuks Rostovisse Doni äärde. Tsinovnikuamet aga siiski ei rahuldanud H.Pöögelmanni, ta tuli Tartu, kus lootis teenistust leida ja ühtlasi edasi õppida. Juba koolipõlvest alates oli ta teinud tolleaegsele ajakirjandusele ("Sakalale", "Olevikule", "Valgusele" jt.) kirjanduslikku kaastööd. Seoses sellega võeti ta tööle "Postimehe" toimetusse.¹

1899. aastast peale alustas H.Pöögelmann elukutselise ajakirjaniku tööd. Esialgu töötas ta "Postimehe" toimetuses, 1901. aastast alates ajalehe "Teataja" toimetuses. "Teataja" juures sattus H.Pöögelmann uude õhkkonda. Toimetuses ja selle lähikonnas oli rida sotsialiste: Martna, Vilde, Münther jt. Siin kõneldi sotsialismist. Põranda all tegutsesid Tallinnas ka juba töölisringid. "Kõigest sellest imbus midagi - tumedalt igatahes - ka Pöögelmanni arusaamisesse."² Soov kõigele lahendust leida, ennast edasi arendada ja õppida mõjutas H.Pöögelmanni sõitma Saksamaale. Seal ta asus õppima Leipzigi kaubandusülikoolis.

Kaubandusülikoolis ei kuulanud H.Pöögelmann mitte ainult kohustuslikke majandusteaduslikke vaid ka filosoofia, kirjanduse ja teisi loenguid. Tegelik tutvumine töölisliikumisega andis aga sellel perioodil kõige tugevama tõuke Hans Pöögelmanni maailmavaate kujunemisele. Ta luges pidevalt

1) Revolutsiooni lipukandjad, Tallinn, 1962, lk. 119

2) Mõningaid eluloolised andmed H.Pöögelmannist, "Klassivõitlus" nr. 12, Leningrad, 1935, lk. 14

Leipzigis sotsiaaldemokraatliku partei organisatsiooni hääl-
kandjat "Leipziger Volkszeitung" , külastas töölisklubisid
ja kuulas huviga sotsiaaldemokraatide kõnesid. Kõik see aval-
das temale suurt mõju ja ta asus iseseisvalt Marxi-Engelsi
töid uurima. "Töölisliikumise praktika ja revolutsioonilise
teooria uurimine tegidki H.Pöögelmannist marksisti." ^I

1904. aastal suvevaheajal Tallinnas viibides lõi H. Pöögel-
mann sidemed siinsete sotsiaaldemokraatidega, viimased kurt-
sid eestikeelse marksistliku kirjanduse puudumise üle. See
andis H.Pöögelmannile tõuke, alustada pärast Saksamaale ta-
gasijõudmist majanduse ^{teaduse} õpperaamatu kirjutamist. Raamat val-
mis suure kiiruga ja oli teoreetiliselt võrdlemisi nõrk, sest
autor ise astus alles esimesi samme marksismi tundmaõppimise
alal. Kuid Tallinnas, kuhu valmiskirjutatud poognad järjest
saadeti, kasutati neid pörandaalustes ringides seni, kuni
lehed peaaegu kulusid.

Ühtlasi tõlkis H.Pöögelmann eesti keelde rea marksistlikke
töid, mis samuti Eestisse saadeti.

1905. aasta oktoobris lõpetas H.Pöögelmann Leipzigis kau-
bandusülikooli ja pöördus tagasi kodumaale. Siin astus ta
VSDTP Tallinna organisatsiooni liikmeks ning sukeldus aktiiv-
sesse revolutsioonilisse võitlusse. Kirjutas ajalehtedele ar-
tikleid, esines arvukalt tööliste koosolekutel, juhatas Tar-
tus üle-eestimaalist rahvaesindajate koosolekut ülikooli aulas.

I) Revolutsiooni lipukandjad, Tallinn, 1962, lk.120

10. detsembril 1905. aastal kuulutati Eestis välja sõjaseadus ja H. Pöögelmannil, nagu teistelgi aktiivsetel revolutsionääridel tuli minna pörandada alla. Karistussalkade ja politsei eest varjates jätkas H. Pöögelmann aga ka siis intensiivselt revolutsioonilist tegevust Tallinnas ja maal. 1906. aasta jaanuaris varjas H. Pöögelmann end Viljandimaal, külastas vanemaid ja oli lõpuks jälgede varjamiseks sunnitud ajutiselt siirduma kaugemale. Algul kavatses ta sõita Peterburi, kuid seltsimehed soovitasid tal minna kaugemale. Nii lahkuski H. Pöögelmann 1906. aasta algul mõneks ajaks kodumaalt ning asus Nižni Novgorodi.

1906-1907. aastal võttis H. Pöögelmann aktiivselt osa revolutsioonilisest tegevusest, täitis partei poolt antud ülesandeid. Kõige intensiivsemalt tegutses ta tol perioodil publitsistina. Kõik tema sulest ilmunud kirjutised olid võitlevad ja bolševistlikud. Nendel oli määratu suur tähtsus rahvahulkade poliitilise teadlikkuse kasvatamisel ja revolutsiooniliste jõudude organiseerimisel. Suur ja mitmekülgne oli ka küsimuste ring, mida H. Pöögelmann ajalehtede veergudel valgustas. Marksistlikust seisukohast lähtudes avaldas H. Pöögelmann rea sotsiaalmajanduslikke probleeme käsitlevaid artikleid, ta oli esimesi eesti marksiste, kes andis õige hinnangu rahvusküsimusele ja astus otsustavalt välja idealistlik^k-natsionalistliku kultuurielu käsitlemise vastu. Suure tähtsusega olid ka tema religiooni paljastavad kirjutised. Eriti palju kirjutas H. Pöögelmann ühenduses riigiduuma valimiseelse segitustööga.

Kuid ka sel perioodil ei unustanud H. Pöögelmann kasutamast luulerehva töörahva revolutsiooniliste tunnete äratamiseks.

Käesoleva töö koostamisel lähtusin eesmärgist valgustada H.Pöögelmanni tööd ja võitlust 1906-1907. aastal, revolutsiooni taandumise perioodil. Kuna nimetatud perioodil oli eriti intensiivne tema publitsistlik tegevus, siis kasutasin selles 1906-1907. aastal ajalehtede veergudel ilmunud H. Pöögelmanni kirjutisi. Nendest lähtudes püüdsin anda ülevaate tema poliitilistest vaadetest ja suhtumisest käsitletava perioodi aktuaalsematesse küsimustesse.

Uuritava materjali süstematiseerisin kolme tähtsamasse gruppi: H.Pöögelmanni poolt kirjutatud artiklid, mis käsitlevad tööliste ja talupoegade olukorda, tööliikumist ning klassivõitlust ja ideoloogilisi küsimusi; materjalid, mis sisaldavad ülevaate H. Pöögelmanni parteitööst ja tema poolt tehtud organiseerimis- ning selgitustööst ühenduses II Riigiduuma valimistega ja tema suhtumisest riigiduumasse; kirjutised, mis näitavad H.Pöögelmanni suhtumist kultuuriküsimustesse.

Töö koostamisel on kasutatud V.I.Lenini teoseid, Eesti NSV ajaloo II köidet, ajalehtede: "Sotsialdemokrat", "Kiir", "Töeline", "Hommik" ja "Sõnumed" numbreid, H.Pöögelmanni luuletusi ning tema eluloolisi andmeid käsitlevat kirjandust.

H. P Ö Ö G E L M A N N T Ö Ö L I S T E J A
T A L U P O E G A D E O L U K O R R A S T ,
T Ö Ö L I S L I I K U M I S E S T , K L A S S I -
V Ö I T L U S E S T J A I D E O L O O G I -
L I S T E S T K Ü S I M U S T E S T .

Pärast relvastatud detsembriülestatõusu lüüasaamist algas revolutsiooni järkjärguline mõõn. Et aga revolutsiooni tekkimiseks olid sügavad põhjused, siis valitses rahva seas endiselt revolutsiooniline meeleolu ja ka 1906-1907. aastal jätkus töölisklassi ja talurahva võitlus. See andis lootust revolutsiooni uueks tõusuks. Bolševikud eesotsas V.I.Leniniga hoidsid endiselt kurssi revolutsiooni süvendamisele ja laiendamisele, uue relvastatud ülestatõusu ettevalmistamisele. Nad kutsusid üles kõiki teadlikke töölisi tundma õppima eelneva võitluse kogemusi ja valmistuma uuteks lahinguteks. Üldiselt aga 1906.aastal ja 1907.aasta esimesel poolel toimus võitlus uutes keerukamates ja tunduvalt raskemates tingimustes kui 1905. aastal pärast oktoobrikuu üldstreiki. Neil aastail halvenes tunduvalt töölisklassi majanduslik ja poliitiline olukord, kuna tsaarivalitsus ja vabrikandid hakkasid töolistelt ära võtma õigusi, mis proletariaat oli saavutanud oma revolutsioonilise võitlusega 1905. aastal. Pealegi keskis tööstuses üldiselt depressioon. Samal ajal suurenes tööstuse konsentratsioon ning töösturid löid tihedamaid sidemeid sündikaatidega, teiselt poolt aga tugevdasid pealetungi

proletariaadile. Paljudes ettevõtetes pikendati tööpäeva II-12 tunnini, alandati töötasu ja vähendati tööliste arvu. Suurenes tööpuudus. Majaomanikud nõudsid töölistelt korteriüüri viivitamatut tasumist ning heitsid töötud, kes ei suutnud seda teha, halastamatult tänavale. Eriti raskes seisukorras olid mõrvatute ja vanglasse heidetud tööliste perekonnad, kelle hulk järjest suurenes, sest tööliste areteerimised ja väljasaatmised kestsid üha edasi.^I

Ka H.Pöögelmannil oli vajalik kodumaalt lahkuda. 1906. aasta jaanuaris sõitis ta jälgede segamiseks Nižni Novgorodi, kus töötas kolm kuud kaubanduskursustel õpetajana.

Kui repressioonid vaibusid, hakkasid eesti bolševikud koonduma, esialgu siiski Peterburis. VSDTP Peterburi Eesti sektsioon koondas jõude Soomest, Eestist ja Venemaalt. Ka H.Pöögelmann kutsuti Peterburi Eesti sektsiooni poolt 1906. aastal maikuu alguses Peterburi, kus talle tehti ülesandeks tõlkida ja kirjutada revolutsioonilist kirjandust ja valmistada ette eestikeelse revolutsioonilise ajalehe väljaandmist.

Algas kiire tegevus: lendlehtede kirjutamine, tõlketööd, redigeerimised, koosolekud jne. Peterburis töötas H.Pöögelmann esialgu illegaalselt. Sellesse ajajärku kuulub ka tema esimene väljasaatmine - "tagaselja", nimelt tabati H.Pöögelmanni passiga keegi teine seltsimees ja mõisteti Pöögelmannina kaheks aastaks asumisele Olonetsi kubermangu Povenetsi linna. Väljasaadetu aga põgenes peagi, kuid Hans Pöögel-

I) Eesti NSV ajalugu IIkd., Tallinn, 1963, lk. 420-421

manni nimel säilis karistus, millele lisandus veel uue süü-
teona põgenemine.¹

Kuna 1906. aasta suvel intensiivistus taas ka Eestis
töölisklassi võitlus, siis ei mallanud H.Pöogelmann enam
Peterburis püsida. Ta sõitis tagasi Tallinna, kuhu saabus
paar päeva peale ülestdõusu ristlajal "Pamjat Azova", seega
24. või 25. juulil. H.Pöogelmann hakkas pärast kodumaale
jõudmist aktiivselt osa võtma parteitööst. Esialgu töötas ta
poollegaalselt, pärast seda aga kui teda kaks korda taheti
areteerida, läks ta põranda alla.

H. Pöogelmann esines arvukatel koosolekudel nii Tallin-
nas kui ka mitmel pool mujal: Rakveres, Võrus, Tartus jne.
Ühe esimese ülesandena anti talle VSDTP Tallinna Komitee
poolt maaorganisatsioonide nõupidamise läbiviimine.

1906. aasta augustis toimuski Tallinna lähedal Saku val-
las VSDTP Eesti maaorganisatsioonide nõupidamine H. Pöogel-
manni juhtimisel. Eriti suur tähtsus oli nõupidamisel vastu-
võetud resolutsioonil maaküsimuse kohta. Nõupidamisest osa-
võtjad lähtusid oma otsuse[†] VSDTP IV kongressi otsustest, kus-
juures bolševikud eesotsas H.Pöogelmanniga tegid neis reso-
lutsioonides olulisi korrektiive.

Resolutsiooniga maaküsimuse kohta pandi tegelikult alus
eesti bolševike agraarprogrammile, millist H.Pöogelmann
kaitses ka VSDTP Eestimaa organisatsioonide Terijõe konve-
rentsil/1907. aastal ja 1917. aastal maatameeste koverentsil.²

1) EKP arhiiv, Fond 247, nim. 19, s.-ü. 47, l.26

2) H. Moosberg, Hans Pöogelmann 1905-1907. a. revolutsi-
oonis, TRÜ Toimetised, vihik nr. 87, Tartu, 1960, lk.160

Maaorganisatsioonide nõupidamine otsustas suurendada partei rühmade ja komiteede arvu valdades ning rõhutas vajadust, seoses II Riigiduuma valimiskampaaniaga, selgitada talurahvale, et nad ühineksid töölisklassi platvormiga, mitte aga eesti kodanlusega, kes teostas töörahva suhtes vaenulikku poliitikat.¹

Venemaa riigikord oli küll oma aja ära elanud, siiski polnud seda kerge murda: selleks oli tarvis võimalikult rohkem revolutsioonilisi jõude VSDT Partei juhtimise alla ühendada. Selle ülesande täitmisel oleks olnud suur tähtsus ajakirjandusel, mis käsitleks õigest aspektist ühiskondlik-poliitilisi küsimusi. VSDTP Eesti organisatsioonid püüdsid seepärast leida võimalusi perioodiliselt ilmuva uue sotsiaaldemokraatliku ajalehe väljaandmiseks. (Esimest eestikeelset sotsiaaldemokraatlikku ajalehte "Edasi" anti välja Peterburis 3. detsembrist kuni 19. detsembrini 1905.)

20. septembril 1906. aastal hakkaski ilmuma VSDTP Tallinna Komitee häälekandja "Sotsialdemokrat". Nimetatud ajalehe toimetamisest võttis osa ka H. Pöogelmann. Kuigi "Sotsialdemokrat" ilmus VSDTP Tallinna Komitee häälekandjana, oli ta tegelikult ülemaaliseks eesti sotsiaaldemokraatide häälekandjaks.²

Parteiorganisatsioon otsustas "Sotsialdemokrati" näol luua "tõeste vaba sõna... millel tarvis ei oleks isevalitsuse kepi alt läbi käia."³

1) Eesti NSV ajalugu II kd., 1963, lk. 434

2) E. Laul, Eesti töölisajakirjanduse ajaloo, Tallinn, 1962, lk. 36

3) Juhtsõna, "Sotsialdemokrat" nr.1, 20. sept. 1906

"Sotsialdemokrat" tahtis "rahvast tõsisele arusaamisele äratada", sest nagu märgitakse ajalehe juhtkirjas: " Suur peab küll... see jõud olema, mis senise korra võib ümber lükata... Terve rahvas, kõik need ringkonnad, kes praeguse korra all kannatavad, peavad oma jõu seks otstarbeks pühendamada." ¹ Ühtlasi rõhutati, et ainult isevalitsuse kukutamise teel jõutakse "vabale klassivõitlusele, mis meid eesmärgi, sotsialismuse, juurde viib." ²

"Sotsialdemokrat" valmistas töölisi ja talupoegi ette uueks revolutsiooniliseks tõusuks. Analüüsides esimese kodanlik-demokraatliku revolutsiooni kogemusi ja paljastades tsarismi ning kodanluse poliitikat näidati, et "praegu on revolutsiooni laened pealt näha vaiksemad ja väiksemad, kui nad mineva aasta oktoobri ja detsembri kuul olivad", kuid sellele vaatamata revolutsioon ei ole lõppenud. ³

"Sotsialdemokrat" aitas hajutada illusiooni, nagu oleks rahvahulkade nõudmistele täitmine võimalik rahulikul teel - riigiuuma kaudu. Suurt tähelepanu osutas ajaleht ka maaküsimusele ja juhtis tööliste tähelepanu sellele, et nende ainus õige liitlane on talurahvas. "Sotsialdemokrat" avaldati hulk olulise tähtsusega partei elu käsitlevat materjali. Näiteks VSDTP maaorganisatsioonide nõupidamise otsused, informatsioon VSDTP Narva ja Tallinna organisatsiooni tegevusest jne.

1) "Sotsialdemokrat" nr. 1, 20. sept. 1906

2) Sealsamas.

3) Aasta ja kaheksa kuud, "Sotsialdemokrat" nr.1, 20.sept. 1906

Kuid "Sotsialdemokraati" ilmumise aeg oli väga lühike, nähtavasti 1906. aasta 20. septembrist kuni 11. novembrini. Ilmus tõenäoliselt ainult neli ajalehenumbrit. "Sotsialdemokrat" oli sunnitud oma tegevuse lõpetama, kuna trükikoda avastati ametivõimude poolt ja suleti. Teataval määral pidurdasid "Sotsialdemokrati" väljaandmist ka lahkkelid Bolševike ja menševike vahel.

Samal ajal, mil H. Pöögelmann aitas illegaalset "Sotsialdemokrati" välja anda, sai ta ka võimaluse teostada legaalset propagandat väikekodanliku pahempoolse ajalehe "Sõnumed" veergudel.

"Sõnumed" alustas ilmumist 1906. aasta suvel. Tema toimetajad ja väljaandjad A.Hanko ning Ed. Virgo olid tollal väikekodanlikud haritlased, kes teataval määral tundsid kaasa töörahvale, kuid püüdsid samaaegselt vältida ka kodanluse pahameelt. Kodanliku diktatuuri ajal aga said neist agarad kodanluse huve kaitsvad riigitegelased.¹

Loomulikult tuli H.Pöögelmannil ajalehele "Sõnumed" kaastööd tehes arvestada ajalehe iseloomu, seetõttu olid toimetajad olid huvitatud, et nende ajalehte ei ähvardaks sulgemise oht. Seetõttu on "Sõnumete" veergudel ilmunud H.Pöögelmanni kirjutused mõnevõrra tagasihoidlikumad,

Alates 28. novembrist 1906 hakkas ilmuma demokraatlik ajaleht "Hommik", mille tegelikuks toimetajaks oli H. Pöögelmann, ehkki ametliku väljaandjana nimetati J.Jansi.^X

1) H.Moosberg, Hans Pöögelmann 1905-1907. a. revolutsioonis, TRÜ Toimetised, vihik nr. 87, Tartu, 1960, lk. 160

X) Ajalehte "Hommik" finantseeris Võru ärimees F.Karlson, kes kutsus ajalehte toimetama H.Pöögelmanni. Advokaat J.Jansi kasutati tegelikult rohkem tehnilise töötajana.

Sõnumed

Tellijas: aastas — 4 rbl., 1/2 a. — 2 rbl., 3 kuuks 1 rbl., 1 kuu — 40 kop., aastas — 5 rbl., 1/2 a. — 2 rbl., 60 kop., 1 k. — 1 r. 35 k., 1 k. — 50 kop., 10 k. — 1 r. 10 k., aastas 10 rbl., 9 kord maksada — 1 rbl. Adress muutmise — 10 kop.	Kuulutsed. Kuulutsuste peetrid — 5 kop., lehe esotsas — 15 kop. Suuremad kuulutsused isikualise kokkuleppimise järele odavamalt.	Wahetallitus. Wahetallitajad saavad tellimisehinnaast 5% kuulutsuste hinnast 20%.
---	---	--

mehed omal viisil agitöörida. Nad ei rendi peale andmist maale loomul mõderit. Kende teinud de riigi lästi eluagile rendi peale mõne mõisaku läesti rentimise wahel tser. Eht „edu-erastanaa“ mehed ei aata inimele agrarajumuse midagi, erwad talle kategorialitu käsimise ette: id maad erastamudujeks wõi rendi

jas“ ja „Wiculajes“ imunud hr. K. Gellari firja agrarajumuse asjus inimestele lugeda andnud ja pärast lugemist pole ühelgi eluagile rentimise vastu midagi. „Noh, kui nii rendi peale antakse, mis siis wiga wõtta,“ on mulle wastatud.
 Gespool autajine maata inimeste arwa- miji maastamuse asjus. Küüd waatame, mis need arwawad, kel maad omal on, j. o. meie pärisperemehed.

wad, ja peale selle on neil weel üks teine ka tus, nagu mulle teegi, peremees ise arwada Ee peremees ütles: „Kui nii heade tingimitega maad „ubile antakse, siis lähemad ne rentimist meist, pärisperemeestest, wartsii et faha ja siis selle küüruga lähed?“
 Nii siis sad.bus.
 Nii on peremehed ühel wõi teel pähjulel erastamanduje poolehoidjad, lüna maata inimefed, kui nei

Väikekodanlik ajaleht „Sõnumed“

Arhiivraamatukogu
 P.1863

HommiK

Toimetuse Tartus, Kääri uul. nr. 22. Kontor: O. Siiri raamatukaupl., Kääri uul. 24—26. Toimetuse teenetunnid kella 12—2 lõun. Aadress: „HommiK“, Юрьевъ, Лица. (Tartu).	Tellijaste hind: aastas . . . postiga 3 rbl. 50 kop., postita 3 rbl. — kop. pool aastas . . . 1 „ 80 „ . . . 1 „ 60 „ wöerand aastas . . . 96 „ . . . 85 „ kuus . . . 36 „ . . . 30 „
--	--

Et ma mitte elafidelt Tartus ei ole, siis palun teid toimetusele teada andma, et ma mitte mitte mitte „HommiK“ toimetusele aadressi peale laata.
 26. novembri 1906. Kautsatahes
 H. Pöögelmann.

wad ta „katjub kirjad ja waimud läbi“ ja saadab need wolkloquuse, teda ta ise kohaleks arwab. Suft meie laaditud wolkloquuse andjuid rahwale lets kõige parema õpetuse, et need, kes endid alati ütlevad „terwe rahwa eest“ wäljas olewat — ise endid rahwa asemilludets topiwad, rahwaast oma tahtmise järele

H. Pöögelmanni poolt toimetatav ajaleht „HommiK“

Igas "Homniku" numbris esines mitu Pöögelmanni kirjutist. Kõik need olid võitlevad, bolševistlikud, kuigi ta pidi sõnastuses olema ettevaatlik. Lähtudes partei poolt püstitatud nõuetest, püüdis H.Pöögelmann kasvatada tööliste ja talupoegade poliitilist teadlikkust ja valmistada neid ette revolutsiooni uueks tõusuks. Aktuaalseid sündmusi ja nähtusi kirjeldades püüdis ta äratada lugejate huvi ja panna neid mõtlema oma olukorra üle.

Üheks aktuaalseks küsimuseks oli töötute olukord. Kuna pärast 1900-1903. aasta kriisi ei toimunud Venemaal uut tööstuslikku tõusu ja teatav elavnemine, mis järgneski kriisile, ei viinud maa majandust seisaku olukorrast välja, kerkis tööstuskeskustes teravalt päevakorda töötatööliste küsimus. Eesti tööstusele kui osale Venemaa tööstusest olid omased samad jooned. Kriisihaavadest ei paranenud Eestis peamiselt masinaehitus- ja metallitööstus. Seetõttu tõusis ka siin päevakorda töötatööliste olukord, sest mõningal määral elavnev tekstiili-, puidu- ja mööblitööstus ei suutnud rakendada masinaehitus- ja metallitööstusest vabanenud kaadrit. Kõigest sellest tingituna oli Tallinna linnavalitsus sunnitud kaaluma tööbörssi asutamise küsimust. Sellega ühenduses kirjeldas H.Pöögelmann olukorda Peterburis, kus juba 1903. aasta kevadest alates oli päevakorras tööbörssi asutamise küsimus. Kuid Peterburi linnaisandad kärpisid vaid aegajalt tööbörssi asutamiseks ette nähtud summasid ega jõudnuki projektidest kaugemale. Samal ajal aga näitas olukord Peterburis, et töölised võivad edukalt ka ise, ilma hoolekandeta, enese eest seista, sest sealse töötatööliste nõukogu töö oli 1906. aastal olnud üsna tõhus. Nielt oli nõukogu initsiatiivil linna alluvuses olevatel töödel viidud

sisse 8-tunnine tööpäev ja töötatööliste nõukogu suutis töötute seas tagada kindlat korda. H.Pöögelmann näitas, et just sealt oleks olnud ka Tallinna linnaisadadel õppida. Ta kirjutas: "Tahetakse tõsiselt töömuretsemises parandust tuua ja mis peaasi - tööliste usaldust tähendatud asutuse vastu võita, siis antagu töölistele võimalus ettevõtet oma poolt valitud asemikkude läbi valitseda ja juhatada." ¹ Linnavalitsusel soovitas ta jääda vaid nõuandjaks. Kuna aga levis kuulmus, et summade puudumisel pidi avatama vastavad bürood alles järgmisel aastal, siis soovitas H.Pöögelmann: "Mitte tuleval aastal, vaid kohe pandagu asi käima", sest sügise lähenemisega halvenes töötute olukord veelgi ja tööpuuduse vähendamiseks polnud näha mingeid reaalseid abinõusid. ²

H.Pöögelmann kritiseeris ajalehe "Sõnumed" veergudel ka riigi keskasutusi rahva käest hoiuste laekumisel saadud summade ebaproduktiivse kasutamise üle, sest need summad ei läinud töörahva olukorra kergendamiseks. Seepärast pooldas ta linna hoiukassade avamist, mis oleksid takistanud kogu jooksva raha voolamist keskasutustesse. Linnavalitsusele oleks aga olnud paremad võimalused laekunud summasid otstarbekamalt välja laenata. Ka oleks hoiukassa kapitali alusel olnud võimalik avada linna pandimaja. Erapandimajad võtsid liiga kõrgeid protsente ja seetõttu pidid laenusajad sageli oma panditud omandist ilma jääma. Olukorda oleks mõningal määral saanud parandada linna pandimaja avamisega. ³

1) H.Rooskaja (Pöögelmann), Tööstörse, "Sõnumed" nr.76, Tallinn, 1.okt. 1906

2) Sealsamas.

3) H.Pöögelmann, Linna hoiukassa, "Sõnumed" nr.75, Tallinn, 30.sept.1906

Nende H.Pöögelmanni poolt näidatud abinõudega oleks saadud väheselgi määral tööliste viletsat olukorda leevendada. Kuidas aga kodanlus tegelikult töölisi "abistas", seda näitab H.Pöögelmann kujukalt oma artiklis "Heategevus". Ta paljastab siin kurnamise ja pimestamise abinõuna "heategevust", mida harrastati pühade eel kingituste, korjanduste, vaeslaste jõulupuude jne. näol. Kõik see pidi olema rikaste helduse tunnistuseks. Tihti aga saadeti tubakat ja alkoholi sinna, kus polnud leibagi piisavalt. H.Pöögelmann iseloomustas seda "heategevuse" armuandide süsteemi kui lepitusohvrit kisendavale viletsusele ja puudusele. Nii kirjutab ta sellise heategevuse kohta, et see on "...lepituse ohver, mis seda puudust tagasi peab hoidma, et ta oma hirmsas tasumisevihas ei tuleks ja rikaste jalgealust, nende headpõlve ühe hoobiga ära ei purustaks." ¹

See heategevus oli üheks uimastusvahendiks rõhutatud rahvahulkade alluvuses hoidmiseks. Sel eesmärgil kantigi seda sellise kõlinaga rahva ette.

H.Pöögelmann ennustas aga, et sellele pimestamise vahendile teeb lõpu töörahva klassiteadvuse tõus. Klassiteadlikud töölised mõistavad, et mitte oma töö viljast ei jaga kapitalistid armuande, millega nad nii uhkeldavad, vaid tööliste endi tööviljast. Seepärast on töölistel õigus nõuda hoopis teistsuguseid "heategusid". Nad saavad aru, et mitte oma süü läbi ei ole laiad rahvahulgad puuduses ja viletsuses,

1) H.P. (Pöögelmann), Heategevus, "Hommik" nr. 12, Tartu, 12. jaan.1907

pole see ka jumala seadus - seda kõike tingib kapitalismi sünnitatud ebavõrdsus.

Oma kirjutustega sellise kodanluse "heategevuse" kohta, avas Hans Pöögelmann paljudel töölistel silmad, kes olid seni neid armuande tänulikult vastu võtnud. Ka näitas ta lugejatele kätte tee, mida mööda minnes oli võimalik olukorda parandada. Ta selgitas, et ainult valitseva korra kaotamisega võib ühiskond seesugus¹et häbiväärsest olukorrast pääseda. Klassiteadlik tööline ei palu mitte armu, vaid nõuab tööd ja õiglast tasu! ¹

Mis puutus aga töösse, siis kodanlus kaldus seda idealiseerima. Täie õigusega esitas H.Pöögelmann küsimuse: "...kui palju kõik need inimesed, kes tööd nii ideaaliliseks peavad, endid ainult selleks tööle on pühendanud, et paljalt ... tööd teha?" ² Tegelikult olid need, kes omandasid enamuse töölise tööviljast palju paremas olukorras, seega: "Mitte ideaaliks, mitte kättepüütavaks, ihaldatavaks seisukorraks ei ole meile töö, vaid ainult tarvilikuks abinõuks, millega meie looduse andeid kätte võime saada ja neid tarvitada." ³ H.Pöögelmann rõhutas, et kuni teised omandavad töötajate töövilja, jääb töö töötegijale raskeks koormaks ning on meeleletus seda idealiseerida. Selleks et töö muutuks sunniviisilisest vabaks ja valmistaks tõelist loomisrõõmu, tuli võidelda uue ühiskonna - sotsialismi eest. Võitluse edukust võis aga

1) H.P.(Pöögelmann), Heategevus, "Hommik" nr.12, Tartu, 12. jaan. 1907

2) H.Rooskaja(Pöögelmann), Töö, "Sõnumed" nr.56, Tallinn, 8. sept.1906

3) Sealsamas.

tagada töörahva jõudude koondamine.

VSDTPartei organisatsioonid korraldasid 1906. aastal oma töö vastavalt uutele tingimustele ümber. Taastati sidemed vabrikuorganisatsioonidega ja tõmmati parteitööle kaasa uusi ustavaid seltsimehi. Kuid bolševikud mõistsid, et kotrrevolutsiooni pealetungi tingimustes oli eriti tähtis töörahva legaalseste organisatsioonide, eelkõige ametiühingute tegevus. Tööliste visa võitluse tulemusena oli tsaarivalitsus sunnitud 4. märtsil 1906 välja andma seaduse ühingute ja seltside kohta. Sellega legaliseeriti ametiühingud, kuigi tsaarivõimud nende tegevust ka edaspidi piirasid. Sõjalis-politseiiline terror 1905. aasta lõpul ja 1906. aasta algul oli katkestanud ametiühingute loomise Eestis, nüüd aga asusid Tallinna, Narva, ja Tartu töölised energiliselt ametiühingute organiseerimisele. Tallinna ettevõtete töölised viisid läbi koosolekuid, kus valiti organiseerimiskomiteed ja koostati põhikirjaprojektid.¹

H. Pöögelmann kirjutas selle kohta tunnustavalt, et eriti paistab Tallinna töölisklassi juures silma asjaolu, et seal ei tukuta, vaid tuha all hõõgub tuli, mida näitas paljude ametiseltside põhikirjade kinnitamisele saatmine. Ta omistas suurt tähtsust koosolekutele, "kuhu terve ametkonna töölised kokku tulevad, et oma klassikasude kaitsmiseks ühineda."

H. Pöögelmann nägi selles selget tundemärki "kasvavast ühistundest ja ühinemisejõust."²

Ajalehe "Hommik" veergudel rubriigis "Tööliste liikumine" avaldati pidevalt teateid ametiühingute organiseerimisest

1) Eesti NSV ajalugu II kd., Tallinn, 1963, lk. 432

2) H. R-a (Pöögelmann), Kas Tallinn tukub?, "Sõnumed" nr. 50, Tallinn, 1. sept. 1906

ja nende tööst. Seal teatati juba 1906. aasta novembris, et Tallinnas töötas umbes⁵ pool tosinat ametiühingut, kuhu kuulus sadu töötajaid. Suuremaks mureks oli ametiühingute ruumide küsimus. Siin avaldas H.Pöögelmann arvamust, et esiot- sa peaks piisama väiksematest üldkasutatavatest ruumidest, mida võis laenata teiste asutuste ja seltside käest.¹

Samas rubriigis toodi ära ülevaade metallitöölise ametiühingu konverentsist, kus arutati tööliste lokautide küsimust. Konverents tuli järeldusele, et lokautide mõte seisis ametiühingute ja nende võitluse tulemuste hävitamises, ametiühin- gud aga tunnistati konverentsil proletariaadi klassivõitluse abinõuks ja laiade töölishulkade sotsialismi kooliks.² Siin valgustati ametiühingute tegevust ka väljaspool Eesti piire. Nii kirjutas H.Pöögelmann tsaarivalitsuse ametiühingute vastu suunatud tegevusest Peterburis, kus teostati läbiotsimisi, areteeriti juhtivaid tegelasi ja korjati ära ametiühingute häälkandjaid.³

Ilmus Poola ametiühingute tööd ja saavutusi tutvustav kirjutis "Ametiühisused Poolamaal".⁴

Ametiühingute seas oli vähemteadlike elementide hulgas levinud arvamused, et ametiühingud võiksid ühineda käsitöölise seltsidega. Kalduti mõlemate organisatsioonide eesmärkide samastamisele. H.Pöögelmann selgitas selle arvamuse ekslik- kust artiklis "Ühinemismõte". Ta oli seisukohal, et töölis- te ametiühingud olid puhtal kujul proletaarsed orgnisatsioonid, nende eesmärk oli tööliklassi olukorda sellega parandada

-
- 1) "Hommik" nr. 1, 28. nov. 1906
 - 2) "Hommik" nr. 25, 27. veebr. 1907
 - 3) "Hommik" nr. 1, 28. nov. 1906
 - 4) "Hommik" nr. 21, 13. veebr. 1907

et ettevõtjaid sundida loovutama töölistele senisest suuremat osa töösaadustest. Käsitööliste seltsid polnud aga prolettaarsed, vaid segaorganisatsioonid, kuhu kuulusid nii meistrid kui ka töölised. H.Pöogelmann oli veendunud, et mida elujõulisemaks muutuvad ametiühingud, seda enam asuvad käsitööliste seltsid meistrite huve kaitsma. Seetõttu laitis ta täielikult maha sellised ühinemismõtted; ühinemist pidas ta võimalikuks ainult ühiste eesmärkidega ja ühistel alustel töötavate seltside juures. ¹

Vaatamata võimude poolt tehtud takistustele, oli Eestis 1906. aasta lõpaks kõigi põhiliste tööstusalade tööliste ametiühingud loodud ning hakkasid täitma oma ülesandeid tööliste poliitilisel kasvatamisel ja nende majanduslike huvide kaitsmisel võitluses kapitalistidega.

Kuid ka 1907. aastal jätkus ametiühingute loomine. Huvitava teate toob ajaleht "Hommik" majateenijate ametiühingu asutava koosoleku kohta, mis toimus "Estonia" saalis, 18. veebruaril 1907. Koosolekul kujutasid kõnelejad elavates värvides naisteenijate viletsat olukorda. Teenijatüdruk ei olnud mitte ainult kehaliselt vaid ka vaimselt isanda ori, isegi ajalehe lugemist peeti temale andestamatuks kuriteoks. Lugeda lubati ainult vaimuliku sisuga "Ristirahva Pühapäeva Lehte". Koosolekul toodi näitena ära juhtum, kus isegi "Meie Matsi" lugemise pärast ähvardati teenijat vallandamisega.

Majateenijate tööaeg kestis 17-18 tundi päevas, sageli isegi kuni 20 tundi. Töötasu oli aga 2-5 rubla kuus. Koosolekul sõnavõtnud kurtsid ka majateenijate viletsate korteri-

1) H.Rooskaja (Pöogelmann), "Sõnumed" nr. 37, 17.aug.1906

olude ja elutingimuste üle. Koosolekul otsustati organiseeruda ja alustada võitlust elutingimuste parandamise eest. ¹

Peamiseks proletariaadi võitlusvahendiks jäi 1906-1907. aastal streik. Pärast detsembriülestatõusu lüüasaamist nõrgenenud streigiliikumine puhkes 1906. aasta kevadel ja eriti suvel uue jõuga. Nii toob älleaalselt ilmuv "Sotsialdemokrat" ära teated 1906. aasta juulis alanud laiast streigiliikumisest Narvas. Sinovjevi vabriku töölised saavutasid võidu, kalevivabriku töölisi tabas aga kaotus - 70 töölist vallandati. Kreenholmis oli vallandatute arv veelgi suurem (200 töölist), Streigid algasid siin stiihiliselt, küll püüdis VSDTP Narva organisatsioon alanud streigiliikumist suunata, see osutus aga raskeks, kuna organisatsioon oli nii suure tööliste hulga jaoks veel liiga nõrk. Ka oli laiade töölistehulkade teadlikkus veel madal. Sellega põhjendas kirjutise autor streikide ebaõnnestumist. ² Ka ajalehe "Hommik" veergudelt leiame hulgaliselt lühiteateid toimuvatest streikidest ja tööliste väljaastumistest. Siin toodi ära teated streikidest Odessas, Genuas ja mujal. Teated Odessast näitasid, et sealsed meremehed ja sadamatöölised ei leppinud rahulikult tsaarivalitsuse tegevusega, mis tühistas kättevõidetud 8-tunnise tööpäeva ja ületunnitöö eest makstava tasu. Meremehed ja sadamatöölised alustasid võitlust ning streik haaras mitmeid laevaseltse. Samas teatati Genuas toimunud meremeeste streikidest. ³⁾

1) Tööliste liikumine, "Hommik" nr. 26, 2.märts 1907

2) Narvast, "Sotsialdemokrat" nr. 2, 6. okt. 1906

3) H.P. (Pöögelmann), Tööliste liikumine, "Hommik" nr. 1
28. nov. 1906

Kõrvuti streigiliikumisega avaldati teateid ka reaktsiooniliste jõudude pealetungist. Nii teatati Lodzist Pooseni vabrikute sulgemisest, mille tagajärjel jäi tööta 7452 töölisi. Kirjutati läbiotsimistest Varssavis, Moskvas, Saraatovis ja mujal.

H. Pöögelmann valgustas ka välismaa tööliikumist. Rubriigis "Väljamaa" selgitas ta, milles seisis Saksamaa sotsiaaldemokraatide "hiilgav lüüasaamine", mida pasundasid kõik kodanlikud ringkonnad. Seda, et Saksamaal sotsiaaldemokraadid kaotasid 36 saadikukohta, peeti nende lüüasaamiseks. Tegelikult olukorda valgustades näitas H. Pöögelmann, et Saksamaal sotsiaaldemokraadid olid kaotanud vaid kõikuvad väikekodanlikud kaasajooksikud, keda kodanlus oma "rahvuse" trumbiga kõikuma oli löönud: seega nende kõrvalejäämisega sotsiaaldemokraadid koguni võitsid, nende read muutusid hoopis kindlaks.¹

H. Pöögelmannil kui publitsistil olid suured teened tööliste silmaringi laiendamisel, nende poliitilise teadlikkuse kasvatamisel. Ta valmistab rahvahulki ette uueks revolutsiooniks tõusuks, ennustades seda korduvalt.

H. Pöögelmann võrdles revolutsioonilist liikumist lainetusega, kujutades lähemat minevikku tormis kerkivate kõrgete laineharjadega, millele järgneb sügav org. II Riigiduuma valimiste ettevalmistamist näitas ta aga kui uut tundemärki revolutsioonilise liikumise tõusust ja tunnistas lootustandvalt, et voogavate lainete tõusujõud ei ole kahanenud.²

1) H.P. (Pöögelmann), Saksamaalt, "Homnik" nr. 19, 6. veebr. 1907

2) H.P. (Pöögelmann), Lühike pilk tagasi, "Homnik" nr. 9, 2. jaan. 1907

Ka artiklis "Aasta lõpeb" ennustas H.Pöögelmann revolutsioonilise liikumise uut tõusu, võrreldes seda vilja valmimisega, kirjutas ta, et nagu kõrre ülesanne on uut tera küpseks kasvatada, nii ka vanast valitsevast korrast kasvab välja uus kord. "Mühisev maru, raske äike, põletav päike kasvatab ja valmistab tera. Kasvab ka uus kõrgem, täielikum vilja sort, inimlikum seltkonna-kord. Kaugele viib meid sellel edenemise-teel algav aasta? Kaugele suudame kasvada?"¹ Nendest küsimustest kõlab lootus, et revolutsioonitules ja sõjalis-politseiilise terrori äikeses karastunud töölisklassi teadlikkus suureneb ja tema võitlusvaim kasvab ka aastal 1907.

Organiseerides töölisklassi võitlusridu, lähtusid bolševikud V.I.Lenini õpetusest. "Järjekindlaks võitlejaks demokratismi eest võib olla ainult proletariaat. Võidukaks võitlejaks demokratismi eest võib proletariaat olla ainult sel tingimusel, kui tema revolutsioonilise võitlusega ühineb talurahva mass." ²

Selleks, et kindlustada töölisklassile liitlane ja hoida ära laiade talurahvahulkade sattumist kodanluse mõju alla, oli tarvis talupoegade hulgas teha selgitustööd.

Kuigi tsaarivalitsuse ohjeldamatu terrori tõttu ei toimunud Eestis pärast detsembriülesthõusu enam suuremaid talurahvarahutusi, oli revolutsioon ometi talurahva laiad kihid

1) "Hommik" nr. 8, 29. dets. 1906

2) V.I.Lenin, Kaks taktikat, Teosed 9kd., lk 43

liikvele viinud ja poliitilisse võitlusse kaasa tõmmanud, seega tekkis soodne pind maatööraha hlgas poliitilise selgitustöö laiendamiseks. Bolševikud kasutasidki seda ja tegid maatöölise hulgas tõhusat illegaalset poliitilist tööd, koostasid ja levitasid revolutsioonilisi lendlehti ning aitasid korraldada mõisamoonakate ja talusulaste koosolekuid.¹

Töötava talurahva teadlikkuse tõstmiseks kirjutas H.Pöögmann rea artikleid, milledes ta selgitas kõiki antud aja järgul aktuaalsemaid talupoegadesse puutuvaid küsimusi.

Kõige põletavamaks probleemiks oli agraarküsimus, mis aastatel 1906-1907 püsis endiselt päevakprras.

VSDTP Tallinna Komitee häälekandja "Sotsialdemokrat" põhjendas maaküsimuse lahendamatu asjaoluga, et maa on eraomand, need aga, kellele maa kuulus, ei andnud aga seda teisiti kasutada kui ainult hingehinna eest. Toodi ära andmed, mille järgi Eesti- ja Liivimaal oli kasutatavat maad 4900580 tessatini - kogu see maa kuulus mõisnikele, kuigi peaaegu pool sellest maast talu- või vakumaa nime kandis. Nimelt tunnistas tsaar Aleksander II vakumaa mõisnike puutumatuks omandiks. Mõisnikud andsid küll ligikaudu poole sellest maast talupoegadele kasutada, nõudsid selle eest aga mõisategu ja hiljam raharenti. Viimast nõudis mõisnik peaaegu piiramatul hulgal. Kuigi maad hakati hiljam ka müüma, ei paranenud olukord, sest maa hind oli kõrge ja talupojale langes ränk võlakoorem.²

1) Eesti NSV ajalugu II kd., 1963, lk. 433-444

2) Maaküsimus, "Sotsialdemokrat" nr. 1, 20. sept. 1906

Valitsuse poolt tehti maaküsimuse korraldamine ülesandeks põllupangale, mille tegevus 1905. aasta 3. novembrist alates põhjalikult ümber korraldati. H.Pöogelmann pööras põllupanga tegevusele suurt tähelepanu, ja püüdis anda talurahvale panga tegevuset õiget ülevaadet.

Põllupank jäi maa-asjade korraldamisel tegelikult ainult vahendajaks, andis talupoegadele eraettevõtjale kombel laenu ja tegutses valitseva klassi huvides. H.Pöogelmann võrdles neid laenuasutusi mõne aastasaja eest eksisteerinud valitsusasutustega ja väitis, et nad on mõlemad ühtede ning samade funktsioonidega - nii üks kui teine oli ellu kutsutud rahva orjastamiseks. Kaotati küll pärisorjus, n. ö. kehaline vangistus, asemele asus aga majanduslik vangistus. Selle majandusliku võimu asutusteks olid aga põllupanga osakonnad. Nähes põllupangas majandusliku vangistuse asutust, ei uskunud H.Pöogelmann ka seda, et pank oleks olnud võimeline maaküsimust lahendama. Ta järeldas, " et maaküsimust, mis õieti sellest oli tekkinudki, et üks rahvaring teiselt maa väevõimu teel oma kätte kogus, ^{on} võimatu teise asutuse kaudu, mis sel samal alusel töötab, rahuloldavalt ära otsustada". ¹

Põllupanga 22-aastase tegevuse ajal oli ⁹pnk ainult 8 miljonit tessatini maad talupoegadele müünud ja sellestki maast läks üks neljandik külakogukondadele, ülejäänud kolm neljandikku müüdi jõukatele isikutele ja ühistutele, kes seda maad töörahva kurnamiseks kasutasid. ²

Oma ostu- ja müügioperatsioonide teostamisel pidas pank

1) H.R. (Pöogelmann), Talurahva põllupank ja maaküsimuse korraldamine I, "Sõnumed" nr. 64, 17. sept. 1906

2) Sealsamas.

silmas põhiliselt mõisnike huve. Nende maavaldusi kokku ostes maksis ta mõisnikele maa tegelikust väärtusest suuremat tasu, talupoegade hulgas sellise kõrge hinna eest ostjaid mitte leides kauples ta tegelikult kahjudega. Riik võttis aga selle kahju enese kanda ning langetas maksumaksjate õlgadele. Sellega said maksumaksjad uue koorma, ei paranenud ka talupoegade olukord, kasusaajateks osutusid vaid mõisnikud.

Teisigi põllupanga operatsioonide analüüsid näitas H. Pöögelmann kuidas pank tegelikult kaitses mõisnike huve. Näiteks, pank lasi välja 6-protsendilised paberid, milledega tasus oma võla maamüüjatele. Seegi oli korraldatud suurkapitalistide huvides. Nimelt sai maamüüja selle alusel igal aastal 6 protsenti oma müügisummast, viie aasta pärast hakati summat ennast tasuma ning apidi kümne aasta jooksul lõplikult ära tasutama. Mõisnikud, kes olid tegelikult maamüüjateks, teenisid selliste operatsioonidega hästi, pank aga kaotas. Nimelt kui ta ei saanud maad kohe edasi müüa, tuli tal need 6 protsenti viie aasta jooksul n.ö. omast taskust maksta ja järgneva kümne aasta jooksul ka kogu maa hind tasuda. Ka see summa tuli riigi sissetulekutest, seega maksumaksjaltelt.¹

Isegi kodanluse ajaleht "Postimees" tunnistas, et põllupanga tegevus ei kergenda üldiselt maaküsimuse lahendamist.²

Mõisnikele oli selline maaküsimuse lahendamine igati kasulik, pealegi lootsid nad peale rahalise tulu saada endale maakodanluse näol ka sotsiaalset tuge Eesti külas.

1) H.R. (Pöögelmann), Talurahva põllupank... II, "Sõnumed" nr. 65, 19. sept. 1906.

2) Talurahva põllupanga praegune tegevus ja selle tähtsus, "Postimees" nr. 245, Tartu, 30. okt. 1906

Talupoegadele väikeste maatükkide andmine ei suutnud aga parandada külakehvistu rasket majanduslikku olukorda, sest need kohakesed olid niivõrd väikesed, et ei andnud lisateenistuse^a tlatist. Kapitalismi arenedes halvenes paratamatult ka köökmike olukord ja nad olid sunnitud oma talusid jaotama, et pääseda ajutiselt võlakõõrmast. Selline talukohade jaotamine ja väikeste kandikohtade asutamine suurendas veelgi väikekohtade arvu. Rasketest maaoludest tingituna^d väikekohtade arvu kasvu püüdis kodanlus seletada selliselt, nagu oleks väikepõllupidamine elujõulisem kui suurkohapidamine. H.Pöögelmann kummutas kodanluse sellise väikemajapidamiste tekkimise põhjenduse, ta kirjutas selle kohta: "Haiguse märki peetakse siin eksikombel elujõu märgiks." ¹

Oli selge, et valitsuse poolt ette nähtud abinõud ei lahenda agrar-küsimust. Bolševikud olid seisukohal, et agrar-küsimus on lahendatav ainult kroonu-, kiriku-, kloostri-, tsaariõkonna-, rüütelkonna-, linna- ja eramõisate maa tasuta konfiskeerimisega ning maa andmisega maatameeste ja vähe- se maaga talupoegade kasutusse. Konfiskeerimisele pidid mihe- ma ka hallparanite maad, kellel oli mitu talukohta liidetud mõisaks. Mis puutus maa edaspidisesse kasutamisse, siis talu- rahvakomiteed ja -koosolekud pidid selle ise otsustama. Väik- semad talukohad pidid jääma omanike ja rentnike kätte, kusjuures seni tasumata võlad tuli kustutada.² Need bolševistlikud sei- sukohad märgiti ära H.Pöögelmanni juhtimisel toimunud VSOTP Eesti maaorganisatsioonide nõupidamisel resolutsioonis maa-

1) H.P. (Pöögelmann), Väike-põllumehed, "Hommik" nr.6, 19. det. 1906

2) Eesti NSV ajalugu IIkd., 1963, lk. 434

küsimuse kohta.

Kodanlus tegi kõik selleks, et võita talurahvast enda poole ja varjata üha suuremat diferentseerumist talupoegade hulgas. Ta jutlustas ühtsest eesti rahvast ja ühistest rahvuslikest huvidest. Nii väitis kodanluse häälekandja "Postimee", et Eesti külas polevat mingit klassivõitlust, see võivad võibolla alles järgmise inimpõlve ajal teoks saada. Käsitletaval ajal aga olevat nii taluomanikel kui rentnikel ühised kasud ning ühine vaenlane - mõis oma eesõigustega. Suurtalu - nikud ei rõhuvat kuidagi väikekohaomanikke ja õige väike olevat vahe maaga ja maata inimeste vahel. Sulastele olevat täiesti arusaadav, et peremehel pole kuidagi võimalik nende palka tõsta ning pealegi olevat taluperemehel palju "kibedam" orjus kanda kui sulastel." ¹ Seega püüdis kodanlus kõiki eesti põllumehi ühte kategooriasse arvata - olid need siin Tartumaa suurtaluomanikud, kes tihti 6-8 palgalist pidasid või pisikohapidajad, kes oma maalapist elatistki ei saanud. Ta nimetas kõiki eesti põllumehi väikepõllumeesteks ja toonitas, et kõikide ühiseks eesmärgiks on võidelda mõisnike eesõiguste vastu.

Väikekodanlikud ringkonnad ülistasid aga agraarküsimuse lahendamise võimalusena põlise rendi vormi, lootes, et see maa omanduse kuju nagu nõiaväel väiketalupoegade elu ümber muudab. Nii kirjutas väikekodanluse esindaja K.Hellat ajalehes "Virulane", et maa tagavaradest tuleb anda talupoegadele nii suured maatükid pika aja peale - eluajaks kasutamiseks,

1) Valdade täiskogude valimistest, "Postimees" nr. 251, 6. november 1906

et nad oma perega seda harida suudavad ja sealt omale nii ülalpidamist kui ka tööveva eest tasu saavad. Sellega kaduvat eraomandi "сандид küljed" ära, nagu näiteks maaga kaubitsemine ja ostu- ning pärandusvõlad. Põlisel rentnikul ei tulevat karta maa kaotsi minekut ja sellised võlad, mis tekivad põllutööriistade ja loomade ostmisel olevat kiiresti tasutavad. ¹ Väikekodanlikud ringkonnad uskusid naiivselt nagu suudaks sellise maaomandi vormiga hoida ära väiketalu- poegade laostumist, kuigi see kapitalismi arenemisel oli paratamatu. Ka oli alusetu arvamus, et põlise rendi puhul talupojad ei pea renti maksma, sest kuigi nad ei maksaks nn. põlist renti, peaksid nad ometi maksma makse, mis pidevalt kasvasid. Äärmiselt väär oli ka põlise rendi pooldajate seisukoht, et mõisnik peab "õiglast tasu" saama oma maa eest. Ometi oli talupoegadel tegelikult kõleline õigus neilt kord vägivallaga ära võetud maa tagasi saada.

Tegelikult juhtis väikekodanlus selle "põlise rendi" vormi propageerimisega väiketalu- poegade, külakehvistu ja sulaste tähelepanu kõrvale agraarküsimuse õigelt lahenduselt.

Nagu eelnevast näeme, pooldasid mõisnikud agraarküsimuse lahendamist põllupanga kaudu. Maakodanlus oli huvitatud mõisa eesõiguste kaotamisest ja püüdis varjata maal esinevaid klassivastuolusid ning ühendada talurahvahulki oma juhtimise alla. Väikekodanlus oma ülistatud põlise rendiga tekitas vaid talurahvas täitumatuid lootusi ja väärade ettekujutust maaküsimuse lahendamisest. Agraarküsimuse õige lahenduse,

1) K.Hellat, Õnnetuse kannatajate tasu - ja maaküsimus, "Virulane" nr.91, 22. juuni 1906

mille eest tulid võidelda, esitasid ainult bolševikud oma agraarprogrammis.

Oli tarvis talurahvahulkadele selgitada, milline oli tegelikult olukord Eesti külas. Selle ülesande täitis H.Pöögelmann. Ta avaldas ajalehe "Hommik" veergudel sel otstarbel rea artikleid.

H.Pöögelmann näitas, et talurahvas ei moodustanud enam Eesti külas enam ühtset tervikut ja seega ei esinenud enam ka ühiseid huve ja eesmärke, mille eest võidelda. Võttes aluseks tööjõu kasutamise, jagas ta need kodanluse poolt "väike-põllumeesteks" peetud talupojad:

1. pisikohtade pidajateks,
2. väike-kohapidajateks ja
3. kesk-põllupidajateks.

Pisikohapidajateks luges ta selliseid maapidajaid, "kellel nende põllulapike ennem eluasemeks kui ülespidamishallikaks on." ¹ Elatusvahendeid teenisid nad tegelikult palgatöolistena, tegelesid käsitööga, kalapüügiga jne., kuna nende peamiseks tuluallikaks polnud mitte neile kuuluv maa-lapp vaid mingi lisateenistus, siis kuulusid sellised pisimaapidajad rohkem tööliste kui maaomanike hulka. Lisateenistust ei leidunud aga piisavalt, mistõttu kantnikud ja teised maa-puudust kannatavad talupojad tegid sageli üsna vähe tööd väljaspool oma majapidamist. Seepärast elasid nad suures viletsuses, mida H.Pöögelmann iseloomustas järmiselt: "Kui kusagil sel sõnal õiget mõtet on, et inimesed silgu pead kaks päeva vee sees leotavad ja imevad ja kolmandal ta alles ära söövad, siis just niisuguste "iseseisvate eraomanikkude" juures." ²

1) H.P.(Pöögelmann), Väike-põllumehed, "Hommik" nr.1, 28. nov. 1906

2) Sealsemas. "Hommik" nr.6, 19.dets. 1906

Nende eraomand - madalad, viletsad suitsunud hurtsikud olid neile vaid peavarjuks, sest perekond töötas suvel väljaspool kodu. Need hurtsikud olid ühed tähtsamad maa tööjõu taimelavad ja niisuguseid kohti püüdsid tööjõu tarbijad maal odava tööjõu säilitamiseks alles hoida ning juurdegi rajada. H.Pöögelmann näitas, et kui tööjõu tarbijad loomade kasvatusel hoolega nende kasvutingimuste parandamist silmas pidsid, siis inimtööjõu kasvatamisel oli olukord vastupidine. Nende kasvu- ja elutingimuste parandamisest polnud juttugi. Nad suruti sellisesse olukorda, kus nad kängusid ja kiratse sid nii füüsiliselt kui ka vaimselt. Pisitalupidajatele tõi nende "eraomand" kaasa veel teisigi pahesid: tööd otsides pidi säärane maaomanik odavamaga leppima kui see tööline, kellel polnud maalappi. Viimane, olles vaba, võis iga ilmakeaare poole minna ja paremaid palgatingimusi otsida, oma maalapi ja hurtsiku külge aheldatult pidi aga pisimaapidaja leppima sellega, mida talle anti kohapeal. Seega oli pisimaapidamine kammitsaks, mis sellised kehvikud kõige õelamalt külakurnajate mõju alla surus, neid majanduslikult ja vaimselt ahelas hoidis.¹

Väikepõllupidajad olid Hans Pöögelmanni arvestuse järgi keskmikud, kes peamised elatisvahendid said oma talust, rakendades seal nii enese kui ka oma perekonna tööjõudu. Mõningail juhtudel võis väikepõllupidajate juures tulla kõne alla ka vähene võõra tööjõu kasutamine, kuid üldiselt oli siin palgatööl tähtsusetu osa.

1) H.P. (Pöögelmann), Väike-põllumehed, "Homnik" nr. 6, 19. dets. 1906

Nende väikepõllupidajate olukord oli üsna raske ja kindlustetu. Alle siis, kui talukoht oli muutunud juba talupoja eraomandiks, muutus tema positsioon mõningal määral kindlamaks. Seetõttu püüdis iga talupoeg talu päriseks osta, milleks pidi ta nii enese kui ka oma perekonna füüsiliselt ning vaimselt viimase võimaluseni välja kurnama. Selline tappev töö, mis talupojad juba võrdlemisi noorelt täisväärtuslikuks tööks kõlbmatuks muutis, oli eraomandi üheks varjuküjeks, mille all kannatasid väikepõllumeeste perekonnad. ¹ Kuid ka talukoha päriseks ostmine ei päästnud väiketalupoega veel raskustest. Esiteks tõi talukoha ostmine kaasa ostuvõlad, seejärel aga pärandusvõlad. Talust lahkuvad perekonnaliikmed nõusid oma pärandusosa, et ehitada uut kodu. Selline pärandusvõlgade kasvamine viis talupojad sageli külakubnajete küüsi. Laostavalt mõjus ka maksude pidev tõus. Need väiketalupojad ei hoidnud oma talukohast kinni mitte eraomandi enese pärast, viimane polnud neile rikastumise allikaks, vaid lihtsalt peavarjuks ja kohaks, kus töötada selleks, et ära elada. ² Nende majanduslikust olukorrast tulenes, et väiketalupidajad, kuigi eraomandi valdajad, taotlesid tegelikult sama õigusi ja vabadusi, mille eest võitles töölisklass, näiteks: maksude korraldamine sissetulekute järgi, koosolekute vabadus, kaudsete maksude kaotamine jne. Need nõudmised ei vastanud kaugeltki suurtalunike huvidele. Kapitalismi arenedes sattusid väikekohapidajad üha enam suurtalunikest sõltuvusse, mille tulemusena suurenes veelgi vahe

1) H.P. (Pöögelmann), Väike-põllumehed, "Homnik" nr.4, 12. dets. 1906

2) Sealsamas, "Homnik" nr.5, 15. dets. 1906

nende kahe talupoegade kihi vahel. Selle kohta kirjutas H.Pöögelmann: "Nagu varemalt ja senini veel vallas mõisnik talupoegi käpa all pidas, siis hakkavad seda edaspidi - paiguti näeme seda praegugi - juba üksikud suur-talupojad tegema. "¹ Kui mõisnike võimutsemist võimaldasid seaduslikud eesõigused, siis suurtalunikele andis võimu nende majanduslik üleolek.

Suurtalunikud, keda H.Pöögelmann nimetas keskpõllupidajateks, kasutasid oma talukohtade majandamisel hulgaliselt võõrast tööjõudu, nii et nende oma pere tööjõud võrreldes palgatööjõu kasutamisega jäi vähemusse. Suurtalunikud elasid jõukalt, avarates ruumides ja sisustasid oma tagakambreid klaverite ja sohvadega, nende lapsed aga õppisid ülikoolis. Kõige seälega ühenduses olevate väljaminekute katteks said nad materjaalseid vahendeid palgatöö eksploateerimisest. H.Pöögelmann selgitas lugejatele, et kuna suurtalunike majandusliku võimsuse aluseks oli eraomand, mis andis neile võimaluse palgatööd suures ulatuses oma kasuks rakendada, siis nende heaolu baseerus peamiselt palgatööliste eksploateerimisele ja nende vaated ning püüdlused olid suunatud tööliklassi vastu. Nad leidsid, et pole vaja laiendada tööliklassi õigusi, vaid pigemini isegi kitsendada.²

Suurtalunike, nende kodanluse poolt "Väikepõllumeesteks" nimetatud talupoegade programmi lõi H.Pöögelmann ära artiklis "Ühised kasud" . " Palka maha ja tööd juurde". See on lühidalt terve programm, mis meie "väikepõllumehed" - eduerakonna tollipulga järele muidugi - tööliste seisukorra "paranda-

1) H.P. (Pöögelmann), Väikepõllumehed, "Homnik" nr.6, 9. jaan. 1907

2) Sealaamas, "Homnik" nr.3, 8. dets. 1906

miseks" nõuavad. ¹

Suurtalunikele polnud küllalt sellest, et põllutöölise tööpäev kestis 16-18 tundi, nad püüdsid ka alandada palku ja taotleid tööliste veelgi suuremat sõltuvust peremehest. Nii soovitasid suurtalunikud, oma võimu kindlustamiseks teenijate üle, korraldada noorte teenijate töö selliselt, et viimased oleksid "õppimise eesmärgil" pidanud töötama vähemalt kolm aastat ühe peremehe juures. Sellest tegi H.Pöögelmann kodanlust paljastava järelduse: "Odavad orjad - see on meie "väike-põllupidajate" nõudmine, mis nende klassiline seisukoht tarvilikuks teeb." ²

Vaadeldes suurtalunike suhteid tõeliste väikepõllumeestega, ilmnes, et suurtalunikud kui puhastverd kapitalistid, asusid oma kapitaliga ümbruskonna väikepõllumehi välja kurnama. Nad laenasid viimastele esialgu masinaid, seemnevilja ja muud, hiljem asutasid mitmesuguseid suurtalunike huve kaitsvaid ühinguid. Kõik juhtivad kohad vallas "olgu see vallaamet või tuletõrjajate selts, olgu see au- või äriasi" haarasid enda valdusse suurkohapidajad.

Artiklite sarjaga "Väike-põllumehed" näitas H.Pöögelmann lugejatele täie selgusega, et Eesti külas valitsesid klassivastuolud, mida polnud enam võimalik olematuks teha.

Kuid isegi suurpõllumehed, kes ekspuatsioneerisid palgatöölisi ja kasutasid maaharimise teaduse poolt soovitatud vahendeid, ei suutnud alati ära hoida oma majapidamiste kitsikusse

1) H.P.(Pöögelmann), Väike-põllumehed, "Hommik" nr.20, 9. veebr. 1907

2) Sealsamas

sattumist. Artiklis "Häda sunnib" avaldas H.Pöogelmann peamised põhjused, mis mõjusid eesti põllumajanduse arengule pidurdavalt. Nimelt nii saksa suurpõllupidajate kui ka eesti rahvuslike põllumeeste ringkondades peeti põllumajandust iseseisvaks majandusharuks. Oldi arvamusel, et loodusteaduse ja tehnika abil on võimalik põllumajandust soovitavale järjele tõsta. Loodusteadusest lähtudes oli võimalik selgitada pinnalised iseärasused, vastavate väetiste ja sobivate kündide vajadused jne. Parandati ja täiustati ka põllumajanduses kasutatavat tehnikat, kuid ometi, nagu näitasid kogemused, ei aidanud ei keemia ega tehnika, põllumajanduses ei ilmnunud oodatud tõusu vaid pigemini tabasid teda ootamatud raskused. Kuna ei seostatud põllumajandust üldise majanduseluga, siis ei nähtud ka seda määravat mõju, mida kogu majanduselu avaldas põllumajanduse arengule. Seega ei nähtud odava vilja sissetungis Venemaale üht tähtsamat kohalikku põllumajandust pidurdavat tegurit. H.Pöogelmann põhjendas odava ameerika vilja sissetungi Venemaale, alles hiljutisse Euroopa viljasalve järgmiselt: "...väline vili võib siin sellepärast võistelda, et teda võrdlemisi odavalt kasvatada, koguda ja üle mere siia vedada saab".¹

Kogu Euroopas hakati otsima teid odava vilja konkurentsi vastu võitlemiseks ja tema poolt tekitatud tagajärgede pehendamiseks. Nii kehtestati Saksamaal, kus ülemõim oli riigis junkrute käes, odava vilja sissetungi ^gtkistamiseks käitsetollid. Taani, kelle naabrid Inglismaa ja Belgia hakkasid Ameerikast saama odavamalt vilja kui seda suutis neile anda

1) "Sõnumed" nr.36, 13. veebr. 1907

Taanis, korraldas oma põllumajanduse ümber, orienteerudes karjakasvatusele, sigade nuumamisele ja kanakasvatusele. Kuigi Taanis toimus selline pööre põllumajanduses olude sunnil, tõi see siiski kaasa tulude tõusu, sest loomakasvatuse saaduste hinnad Belgias ja Inglismaal tõusid. Sellest satusid vaimustusse meie põllumajandustegelased ja otsustasid siingi samale teele asuda ning meie maa teiseks Taaniks või vähemalt teiseks Soomeks kujuldada. Algas karjakasvatuse ja piimanduse propageerimine, kuna meie põllumajandusteadlaste arvates Taaniga võrdlemisi sarnased looduslikud tingimused pidid kindlustama ka meil samasuguse põllumajandusliku arengutee edukuse.

Vaatamata poolteise aastakümne vältel teostatud propagan-
dale ei olnud aga karjakasvatusele asumine edenenud. Sarnased looduslikud tingimused ei olnud veel küllaldaseks edupandiks, sest meie põllumajandustegelased ei arvestanud turgu, ega pidanud silmas teisigi olulisi eeltingimusi. Ei arvestatud meie transpordi korraldamatust ega majanduslike ressurside piiratust, mis ei võimaldanud sellist põhjalikku põllumajanduse ümberkorraldamist. Kõigele lisaks ei stimuleerinud ka maa siseolukord karjakasvatuse arendamist. Näiteks Viljandi-
maal oli olnud alles mõne aasta eest võinaela hind turul 20 kopikat, sealiha naela hind 7-8 kopikat. Sellised madalad loomakasvatuse saaduste hinnad ei ergutanud loomulikult kedagi karjakasvatuse laiendamisele. Teisest küljest aga Eestimaa aladel juba parem härjamullikas rentniku katjas mõjutas mõisnikku renti tõstma. Seetõttu oligi võimatu karjakasvatuse intensiivne arendamine.

H. Pöögelmann paljastas meie põllumajandusteadlaste piira-

tust, näidates, et viimased polnud kodus üldises majandusteaduses, mis aga mitte ainult põllumajanduses, vaid ka muudes rahvamajandusgarudes ning poliitilises elus omas määravat tähtsust. Arendades edasi majanduselu, tuli arvestada maailmaturu nõudeid, näha tõsiasi, et meie viljaga võistles keskvenemaa vili ning polnud kaugel ka ameerika ja kanada vili; meie linahindu mõjustas ameerika, egiptuse ja india puuvill jne.¹

Põllumajanduse madal arengutase, tsaarivalitsuse representatsioonid, maa vähesus talupoegadel ja alaline puudus töökaasid paljusid eestlasi otsima õnne mujalt. Eriti aktuaalseks sai väljarändamise küsimus.

Väljarändamist Ameerikasse propageeris eriti innukalt Soomes loodud vastav agentuur, eesotsas kapten Keyliga. Kodanlikus ajakirjanduses avaldati hulgaliselt artikleid väljarändamise küsimuses, sealjuures väga erinevatelt seisukohtadelt. Sellele reageeris H. Pöogelmann oma seisukohtade avaldamisega nimetatud küsimuses "Sõnumete" veergudel mitmetes artiklites. Ühenduses väljarändamisega Ameerikasse selgitas ta kõigepealt kapitalismile omaste vastuolude avaldumist nimetatud küsimusesse suhtumises. Kapitalismile omaest seisukohast: "Kus hõlpsam elada, kus rohkem kasu saab, seal on kodumaa,"² lähtudes oli kapitalism suurimaks väljarändamise ergutajaks. Sellest seisukohast lähtumine soodustas ulatusliku majandusliku suhtlemise arengut, rahvuslike piiride

1) "Sõnumed" nr.36, 13.veebr. 1907

2) H. Rooskaja (Pöogelmann), Väljarändamise asjus, "Sõnumed" nr.48, 30. aug. 1906

taandumist ja kergendas klaasivastuolude esilekerkimist. H.Pöögelmann nägi ette, et mida enam kapitalismi areng seda teed mööda edasi liigub, seda enam ta kasvatab oma põues uut ühiskonnakorda.

Teisest küljest oli aga kapitalistidele olulise tähtsusega võimalikult suure hulga odava tööjõu olemasolu. Et seda kindlustada, olid nad väljarändamise vastu.

Kuid oli see siis tuntud tegelane, kes propageeris Ameerikasse väljarändamist või tagurik suurpõllumees, kes otsis võimalusi rahva maal kinnipidamiseks, ikkagi olid nad mõlemad - "kaks võsu ühest ning sest samast kannust". Kumbki neist lubades rahvale parimat, tegutses tegelikult oma kitsa ringkonna huvides.

Eesti kodanlus propageeris väljarändamist rahvusvahelise kapitalismi huvides. Kasutades ära rahva näljahäda ja hirmu püssikuulide eest, asusid kapitalistid kohe reklameerima väljarändamist. Kerkis esile rida seltse, kes kõik pakkusid abi kodumaalt lahkujatele. Saadeti isegi esindaja "olukorraga kohapeal tutvuma", kes alustas seejärel ajalehtedes kiidulaulu töötatud maast, kus ta ei olevat näinud ühtegi varjukülge. H.Pöögelmann hoiates lugejaid, et nad ei võtaks kõike puhta kullana. Olukord ei paistnud eriti meeldivana isegi siis mitte, kui võtta aluseks ajakirjanduses reklameeritud tingimused. Nende järgi võis Ameerikasse ümberasuja omale osta 800 dollari (1600 rubla) eest 80 aakri suuruse koha, mille eest ta oli kohustatud sada rubla sisse maksma ja ülejäänud summa tasuma kümne aasta jooksul. Kuigi selts lubas oma kulul ehitada elumaja ja võimaldada põllutöö-

riistade järelmaksuga ostmist, siis ometi muude hoonete ehitamine, loomade muretsemine ja esialgsete tarbe- ning tööriistade ostmine jäi ümberasuja enese mureks. H.Pöogelmann avaldas kahtlust, et vaevalt on väljarändajatel olemas need mõned tuhanded rublad, millega ta saaks tasuda sõidukulud ja muretseda siis veel kõik majapidamiseks vajaliku, millega alustada võõrsil uut elu ja pealegi veel tasuda kogu maa ostuhind kümne aasta jooksul.¹

Pealegi muutus ümberasuja abistava seltsi võlglasteks ja oli kohustatud võlaprotsente maksma. Põld aga hakkas aegles pikka-mööda tulu andma, sedamööda, kuidas ümberasuja seda jõuaks üles harida. Kuid isegi hea saak ei tagaks veel jõukust, sest kerkis üles turustamise probleem. Oli tõenäoline, et läheduses polnud asustatud tööstuskeskusi ja raudteegi võis olla kaugel. Ümberasujaile oli aga turu küsimus ülimalt tähtis, sest ta vajab kiiresti raha.

Tuues ära veel teisigi sealse elu varjukülgi, hoiatas H. Pöogelmann väljarändajaid astumast seda otsustavat sammu ilma väljarändamise tingimuste põhjaliku tundmaõppimiseta.²

Artiklid Ameerikasse asumise kohta näitasid, et H.Pöogelmann juba enne kui ta ise sõitis Ameerikasse, tundis väga hästi sealseid agraarolusid.

H.Pöogelmann ei olnud aga igasuguse väljarändamise vastu, ta väitis, et kui väljarändamine annab ümberasujale paremad teenimisvõimalused ja mahajääjatelegi avab soodsamad elu-

1) H. Rooskaja (Pöogelmann), Ameerikasse asumise kohta, "Sõnumed" nr. 42, 23. aug. 1906

2) Sealsamas, "Sõnumed" nr. 43, 24. aug. 1906

tingimused, siis on sellest igal juhul kasu. Näiteks oli
iirlastest väljarändajatel palju rohkem ^{võimalusi} toetada Ameerikast
oma kodumaa vabadusvõitlust kui oleksid nad seda suutnud
kodumaal teha.

Väljarändamise vastu võitlesid eriti intensiivselt "Posti-
mehe" ümber koondunud ringkonnad. Nad peitsid end "rahva ja
maa tuleviku" lipu alla ja väitsid, et võitlevad väljarändamise
vastu just kodumaa tuleviku nimel. Nende järgi oli inimene,
kes oma rahva hulgast lahkus "elupikkusele edumõttele" kadu-
nud".

Selle seisukoha vastu astus välja H.Pöogelmann, seletades,
et kogu maa majanduslikku arengut ei soodusta rahva ja maa
tuleviku surumine kitsastesse rahvusluse piiridesse vaid
vastupidi, selle vastu tuleb võidelda maa majandusliku aren-
gu nimel.

Oleks ju lausa rumalus nõuda, et inimene maksaks mingi
eseme eest ainult seepärast kaks korda rohkem, et see raha
kodumaale jääks. Sellisel marurahvuslusel ei ole paika kaine
mõistuse valdkonnas. Omal ajal oli rahvusriikide tekkimine
küll majandusliku arengu tulemuseks, kapitalismi arengu taga-
järjel ei langenud aga majanduselu soodustavad piirid enam
kokku rahvusriikide piiridega. Majandusmeeste (monopolistide)
poolt sõlmiti kokkuleppeid juba väljaspool rahvusriikide
piire ning see omakorda mõjutas ka töölisklassi oma õiguste
eest võideldes, ühinema loosungi alla: "Kõigi maade proletaar-
lased, ühinege!"¹

1) H.Rooskaja (Pöogelmann), Rahva ja maa tuleviku pärast,
"Sõnumed" nr.66, 20. sept. 1906

See sotsiaaldemokraatide loosung leidis aga eesti kodanluse poolt omapärast tõlgendamist, nimelt seisis nende arva-tes nimetatud loosungi mõte selles, et kogu maa ja rahva armastus on lihtsalt alpus! Sotsiaaldemokraatide vaadete moonutamise vastu kirjutas H.Pöögelmann: "Rahvusluse arvustamine ei ole veel rahva põlgamine. Just selleks, et rahva kasusid kaitsta, arvustatakse neid, kes rahvusluse mantli all kildkonna kasude eest võitlevad."¹

Nimelt kaitses kodanlus rahvusluse sildi all tegelikult oma klassihuve. H.Pöögelmann ei eitanud, et rahvusluse loosungitel oli ka meie rahva hulgas kunagi oma ajalooline missioon täita, nende loosungite all toimus võitlus mõisnike majandusliku ülevõimu vastu, selle võitluse käigus ühendas rahvusmõte jõukamad talurahvakihid, aitas neil vabaneda mõisnike majanduslikust ülevõimust. Kuna töölisklass polnud sel ajal veel küllalt arenenud, et astuda võitlusse oma õiguste eest, siis võis tol perioodil tõesti see võitlus üldrahvalikuna paista. Tegelikult ei toonud rahvuslik liikumine töölistele mingit kasu, moonakatele tõi see aga pigemini kahju, sest jõukama talupidajate kihi väljakujunemine sündis peamiselt just varatute rahvakihtide kulul. Kapitalismi arengutagajärjel aga, mil eri rahvusest kodanlust ühendasid nende klassihuid ja ka ei rahvusest tööliste hulgad ühinesid oma õiguste eest võideldes, ei omanud rahvus enam määravat tähtsust vaid esiplaanile tõusis klassivõitlus.²

1) H.Rooskaja (Pöögelmann), "Postimees" ja Rahva kasu, "Sõnumed" nr. 62, 15. sept. 1906

2) H.Pöögelmann, Meie rahvas ja nende rahvus, "Homnik" nr. 24, 23. veebr. 1907

Tööliste ja talupoegade hulgas selgitustöö tegemisel pööras H.Pöogelmann suurt tähelepanu majanduslikele suhetele. Ta analüüsis põhjalikult riigi majanduselu. Rahandusministeeriumi poolt avaldatud andmete järgi pidi majanduslik olukord riigis olema õitsval järjel, seda põhjendati järgmiste nähtustega: saaduste väljavedu riigist on kasvamas, sissetulekud üksikutes tööstusharudes (näiteks alkoholitootmine) tõusevad, hoiukassadesse kaekuvad hoiuseid suuremal määral kui varem jne. H.Pöogelmann paljastab rahandusministeeriumi väärad seisukohad riigi majandusliku olukorra näitamisel ja juhtis lugejate tähelepanu sellele, et tõelist rahva majandusliku elujärje näitajat tuli otsida mujalt, nimelt kohaliku omavalitsuse, või nagu ta seda nimetas semstvode majapidamistest ja seda põhjusel "...et umbes 80 protsenti kõigist semstvode väljaminekutest liikumata varanduste, s. o. rahva kõige suurema varanduse osa, nagu maade, metsade ja muu maksudest kogub".¹ Seetõttu andis üksikute majandusharude pidurdumine end kohe tunda semstvodevalitsustes maksude laekumisel. Kuna maksuvõlad järjest kasvasid ja nende laekumiseks polnud mingit võimalust ette näha, hakkasid semstvodevalitsuste juhtivad ringkonnad teostama juba 1905. aastal väljaminekute osas kitsendusi peamiselt sellistel aladel, mis nende arvates olid ebaolulisemad ja isegi "luksuseks". Kitsendati kultuurialast tegevust, selle all kannatasid koolid, raamatukogud ja lugemistoad; piirati ka põllumajandusalast haridustööd; vähendati agronoomide arvu jne. Eelnevatel aegadel said semstvode sellistel rasketel momentidel tavaliselt valitsuselt laenu, antud

1) H.Rooskaja(Pöogelmann), Majandusline järg, "Sõnumed" nr. 58, 10. sept. 1906

perioodil osutus aga ulatuslikuma laenu saamine võimatuks, kuna siseasjade ministeeriumi juuresm semstvete toetamiseks loodud nõukogu käsutuses olevad summad olid väga piiratud (5 miljonit rubla).

Sellist rasket olukorda semstvete valitsuses põhjustas peamiselt maal valitsev äärmine viletsus, mille kohta H.Pöogelmann kirjutas: "Ei ole kellelegi saladuseks, et vene talupoeg oma vilja väljamaale peab saatma, kuna ta ise kodus nälgib." ¹ Viletsusevõrvenemisele semstvotes aitas kaasa ka asjaolu, et talupoegade enamus hakkas üha enam mõstma, et semstvode ei kaitsnud mitte nende vaid suurtalunike ja mõisnike huve ning hoidusid seetõttu kõrvale ka maksude maksimisest.

Eelnevast tuleneb järeldus, et semstvete majapidamised seisid pankroti lävel. Nende jõuetus aga tunnistas tegelikult kõige paremini rahvahulkade majandusliku jõukuse langust.

Mis puutus hoiuste laekumise suurenemisse, siis ka siin polnud tegelikult mingit kasvu, tagastati vaid osa hoiuseid, mis võeti välja eelmisel aastal vastava kampaania tagajärjel. Teiseks soodustas hoiuste laekumist mõningal määral ka riigi poolt makstava protsendi tõstmine.

Nagu teame, eraldas Marx ühiskondlike suhete kogusummast primaarsetena tootmissuhted, majanduslikud suhted ja avastas sellega ühiskonna ajaloo valitseva seaduspärasuse. Ka Engels kirjutas "...ühiskonna iga antud epahhi majanduslik struktuur moodustab selle reaalse aluse, millest lähtudes seletub lõpp-

1) H. Rooskaja (Pöogelmann), Majandusline järg, "Sõnumed" nr. 59, 12. sept. 1906

kokkuvõttes kogu õiguslikest ja poliitilistest institutsioonidest koosnev pealisehitus ning samuti religioosete, filosoofiliste ja muude vaadete iseloom igal antud ajaloojärgul."¹

H.Pöögelmanni kirjutustest näeme, et ka tema, kui järjekindel marksist, otsides kogu ühiskonna arengu alust majanduslikest suhetest, jälgis pidevalt riigi majanduselu ja paljastas kapitalistlike tootmissuhete klassiolemust. Kuid ta ei piirdunud mitte ainult olukorra selgitamisega ja tootmissuhete klassiolemuse paljastamisega, vaid kurtsus töölisi ning talupoegi üles ühinema ja oma võitlusridu koondama.

H.Pöögelmann näitas sulastele, külakehvikutele, ja ka väikepõllumeestele, et neil pole oma elutingimuste parandamist loota ei suurmaaomanike ega valitsusorganiste poolt, ainult ühinemine proletariaadi võitlusega võis tuua kaasa suurtalunike ja mõisnike rõhumise alt vabanemise. Ta kutsus proletariaati ja maatöörahvast üles tsaarivalitsuse kukutamisele, võitlusele uue ühiskonnakorra - sotsialismi - eest.

1) F.Engels, Sotsialismi arenemine utoopiast teaduseks, K.Marx ja F.Engels Valitud teosed II kd., 1960, lk.110

II

SELGITUSTÖÖ ÜHENDUSES

II RIIGIDUUMA VALIMSTEGA

JASUHTUMINE DUUMASSE.

1905.aasta oktoobris oli revolutsioonilise liikumise kasvust hirmutatud tsaarivalitsus sunnitud tegema mõningaid järeleandmisi. 17.oktoobril andis tsaar välja manifesti, mis sisaldas palju valelikke lubadusi. Manifestis lubati luua "Vene riigi parlament" - riigiduuma. Tsarism tahtis piirduda nõuandva duumaga. Kodanlus võttis tsaari almuse rõõmuga vastu. Kodanlikud parteid nägid tsaari manifestis võimalust suunata revolutsioon rahulikule, konstitutsioonilisele teele. Bolševikud kutsusid aga töölisi ja talupoegi "paberlikku konstitutsiooni" mitte uskuma ja jätkama võitlust kuni tsarismi kukutamiseni.¹ Tsarismi lootused, 17. oktoobri manifestiga, oma positsioone kindlustada, kukkusid läbi, revolutsioon arenes edasi tõusuteed. Revolutsiooni vastu võitlemiseks kasutas tsaarivalitsus repressioonide kõrval ka reforme. 11.detsembril 1905. aastal, sel ajal, kui relvastatud ülestõus Moskvas oli täies hoos, anti tsaarivalitsuse poolt välja "seadusandliku duuma" valimise seadus. Tsarism püüdis rahvahulkadesse külvata illusioone, nagu oleks rahva nõudmiste täitmine võimalik rahulikul teel, riigiduuma kaudu.

1) Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu, Tallinn, 1959, lk.86

Valitsus püüdis killustada revolutsioonilisi jõude, eraldada talupoegi töörahvast ja sellega revolutsioonile lõplikku hoopigi anda.

Valimisseadus ei andnud suuremale osale elanikkonnast valimisõigust. Duuma valimised polnud üldised, ühetaolised, otsesed ja salajased. Tulevases duumas oli tagatud mõisnike ja kapitalistide valdav ülekaal.

Kuna 1906.aastal kestis endiselt töölisklassi ja talurahva visa võitlus, mis andis lootust revolutsiooni uueks tõusuks, siis hoidsid bolševikud endiselt kurssi revolutsiooni süvendamiseks ja laiendamisele. Sellepärast, vastavalt Tampere konverentsi otsusele, kutsusid nad rahvahulki duumat boikoteerima ja kasutasid valimiskoosolekuid relvastatud ülestõusu agiteerimiseks. Hiljem revolutsiooni kogemusi analüüsidest tunnistas V.I.Lenin I Riigiduuma boikoteerimise 1906. aastal veaks, sest elu näitas, et revolutsiooni hari-punkt oli selleks ajaks juba möödas.

I Riigiduumas sai enamuse kadettide partei.¹ Eesti bolševikud boikoteerisid I Riigiduuma valimisi, eesti kodanlusa otsustas duumat ära kasutada oma klassi huvides, eriti töörahva petmiseks ja ohjeldamiseks. Kodanlikud ajalehed propageerisid nn. "kultuurseid võitlusvahendeid", mille abil võivat rahva olukorda parandada ja hirmutasid rahvast "pühase hädaohuga", mis ähvardavat siis, kui duumas saavad "punased" enamuse. Kasutades mitmesuguseid pettemanöövreid,

1) Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu, 1959, lk.98-99

püüdis eesti kodanlus saata oma saadikuid duumasse, mis ka õnnestus. I Riigiduumasse valiti kodanluse esindajad: ajakirjanik ja kodanlik poliitikategelane J.Tõnisson, advokaat Rütli ning kooliõpetaja Lubi. Eesti töörahvas oma kandidaate üles ei seadnud.

I Riigiduuma ei osutunud aga tsaarivalitsusele küllalt kuulekaks, kuna duumasse läks palju talurahva esindajaid, kes olid opositsiooniliselt meelestatud ja lootsid, et duuma lahendab omavalitsuse ja maa küsimuse. Samuti esinesid ka kadedid opositsiooniliselt, kaldudes sageli isegi käremeelsusele. Nad lootsid sellega tugevdada oma poliitilist võimu.

Tsaarivalitsus saatis seetõttu 9.juulil 1906.aasta duuma laiali. Pärast I Riigiduuma laialiajamist paljastasid bolševikud tsaarivalitsuse duumapoliitikat, hajutades illusioone, mida veelgi hellitasid mõned demokraatlikud kihid Eestis.

H.Pöogelmann polnud I Riigiduuma valimiste ajal kodumaal, tema suhtumise kohta sellese puuduvad andmed.

II Riigiduuma valimistest otsustasid bolševikud osa võtta, et seda revolutsiooni taandumise olukorras ära kasutada revolutsiooniliseks agitatsiooniks.

See oli taktikaline taandumine, et oma ridu koondades uuesti pealetungile asuda. V.I.Lenin rõhutas korduvalt, et proletariaadile on duumavalimiste kampaania teisejärguline, peamiseks aga jääb laiade hulkade revolutsiooniline liikumine.

Eesti bolševikut, lähtudes ^{oma} tegevuses leninlikust duumast

taktikast, tegid kõik selleks, et kasutada võimalusi revolutsiooniliseks agitatsiooniks. Juba 1906. aasta sügisel alustasid nad II Riigiduumade valimisteks ulatuslikku agitatsiooni. Oma lendlehtedes, ajaleheartiklites ja kõnedes selgitasid nad bolševike valimisplatvormi ning paljastasid menševike oportunistlikku duumataktikat ja eesti kodanluse rahvahulkade petmise poliitikat.¹

H. Pöogelmann, saabunud tagasi kodumaale, võttis aktiivselt osa II Riigiduumade valimiste ettevalmistamisest. Seoses valimistega esines ta sütitavate kõnedega rohkearvulistel rahvakoosolekutel Tallinnas, Tartus, Rakveres, Viljandis ja mujal. Kuigi politsei püüdis teda korduvalt areteerida, läks töölistel teda korda varjata.² Sealjuures esines politseiga mitmeid üsna koomilisi v^ahejuhtumeid, näiteks kord kui sandarmid teda Rakveres taga otsisid, sõitis ta rahulikult okolotšnikuga ühes saanis Rakverest Peetri kiriku juurest Lagedi vaksalisse.³

Eriti viljakas oli H. Pöogelmanni publitsistlik tegevus ühenduses duumavalimiste agitatsiooniga. Pidades tähtsamaks ülesandeks rahva teadlikkuse kasvatamist ja tema äratamist poliitilisele tegevusele, avaldas H. Pöogelmann ajalehtede "Hommik" ja "Sõnumed" veergudel hulgaliselt valimiseelset tööd valgustavaid, poliitilisi parteisiid iseloomustavaid, riigiduumade saadijute tegevust analüüsivaid ja teisi artikleid.

1) Eesti NSV ajalugu II kd., 1963, lk. 437

2) Revolutsiooni lipukandjad, 1962, lk. 120-121

3) N. Janson, J. Lehmann, Hans Pöogelmann. Tema 25-aastase kirjandusliku tegevuse juubeli mälestuseks, New York, "Uus Ilm" nr. 19, 12. mai 1916.

Ta juhtis kõigepealt lugejate tähelepanu asjaolule, et olukord I ja II Riigiduuma valimiste vahelisel perioodil oli põhjalikult muutunud. I Riigiduuma kokkukutsumise ajal lootis rahvas oma olukorra parenemist, tema lootused aga ei täitunud. Nüüd olid osad ümber vahetatud. Valitsevad ringkonnad nägid, et isegi tugev terror ei suutnud rahvast ohjeldada, seda näitasid Kroonlinna, Sveaburgi ja Tallinna sõjariistus vastthakud ja anarhistlikud aktid. Kõrgemad ringkonnad ei osanud olukorra parandamiseks midagi teha, nad tammusid lihtsalt paigal ja hakkasid lootma duumale, mis rahva rahustamiseks kokku kutsusti. Kuid ka nende lootuste täitumiseks polnud eeldusi, sest rahvas oli muutunud palju teadlikumaks.¹

H.Pöogelmann avaldas lootust, et rahvahulgad ei lase end enam pimestada kodanluse propagandast ja esitavad duumasse valimiseks sellised kandidaadid, keda isä kohaseks peavad.

H.Pöogelmann juhtis tähelepanu sealjuures ka sellele, et mitte need üksikud inimesed, kes rahvaesindajatena sõitsid duumasse, ei suuda võita kätte uuendusi, vaid ainult siis võis olla nende töö viljakas, kui laiad rahvahulgad neid toetavad. Selle toetuse kindlustavad saadikud omale aga ainult sel juhul, kui nad esinevad selliste nõudmisega, mis on rahvale eluküsimuseks. I Riigiduumas "eesti rahva" saadikud ei võidelnud rahva enamuse huvide eest, nad lähtusid jõukate kihtide ja keskringonna huvidest, ega saavutanud seetõttu rahva enamuse toetust. Nüüd² ga tuli võidelda selle

1) H.P. (Pöogelmann), Samm paigal, "Hommik" nr.10, 5.jaan. 1907

eest, et duumasse läheksid need saadikud, kes tõesti rahva huve kaitseksid.¹

H.Pöögelmann rõhutas vajadust kogu valimiskampaania jooksul töötada selleks, et rahvast riigiduumi ümber koondada. Ta kirjutas: "Tõsi küll - saadiku läbi saame sideme rahva ja volikogu, rahva jõu ja selle jõu koguva ja korraldava keskpunkti vahel, aga tähtsam osa on siin ikkagi rahvas, rahva jõu korraldamine, kuid tähendatud side või keskpunkt."² Ta väitis, et rahva jõud suudab nii mõndagi korda saata ilma sidemetetagi, aga keskpunkt ja sidemed (duuma ja saadikud) ilma rahvata ei suuda midagi. Selle väite kinnitamiseks tõi H.Pöögelmann esile, et kuigi I Riigiduumas nõuti ühel häälel surmanuhtluse kaotamist, siis sellele vaatamata "augusti-kuul alles pandi päris surmakohtud maksma, mis mõne kuu jooksul juba ligi 800 inimest teise ilma on saatnud."³

Paljudes artiklites selgitas H.Pöögelmann poliitiliste parteide tegevust ja nende eesmärgid. Kuna enne valimisi andsid kõik parteid rikkalikult lubadusi rahva huvide eest võidelda, siis oli eriti vajalik näidata laiadele rahvahulkadele nende poliitiliste parteide täelist olemust ja selgitada, mida on oodata ühe või teise partei saadikute poolt, kui nad pääsevad rahvaesindajatena II Riigiduumasse.

Balti-saksa monarhistlik kodanlus ja kapitalismi teele asunud aadel koondus Balti Konstitutsioonilise Partei rida-

1) H. Rooskaja (Pöögelmann), Valimistele!, "Sõnumed" nr. 90, 19. okt. 1906

2) H. Pöögelmann, Mitte peatuma jääda, "Hommik" nr. 18, 2. veebr. 1907

3) Sealsamas

desse. Rahvas nimets seda parteid seda parteid "Nellaks".^X Analüüsidest nimetatud partei tegevust, meenutas H.Pöögelmann "Nella" poolt eelmisel aastal avaldatud üleskutset, kus lubati mimesuguseid vabadusi: emakeele, koosolekute, seltside jne. vabadust. Lubati "kõige väega" astuda välja tööliste ja teenistujate elu parandamise eest ja muud sellist. Nende lubaduste kohta kirjutas H.Pöögelmann väga tabavalt: "Tõepoolest - paber ei karju."¹ Nendele meeldivatele lubadustele vaatamata tabas tegelikult Balti Konstitutsioonilist Parteid eelmistel valimistel läbikukkumine. "Nella" tookordse taktika kohta kirjutas H.Pöögelmann, et kuna neil polnud mingit lootust duumasse pääseda, siis nad teatavas mõttes boikoteerisid seda ja toetusid tegelikult endise võimu najale. Jäi ju tõsiasjaks, et riiki nagu ennegi valitsesid teised võimud ja duumade^{oli} nendes käes vaid mängukanniks. Kuna aga II Riigiduuma valimiste eel mõisteti ka nendes ringkondades, et duumal riigielu küsimustes oli juba oma tähtsus, siis olid nad huvitatud oma esindajate duumasse pääsemisest. Nii püstitaski nüüd "Nella" võitlusvalmilt loosungi "Mitte taganeda!". Kuigi neil poolehoidjaid oli vähe, lootsid nad siiski saavutada edu hea organiseerimistöega. H.Pöögelmanni arvates vaevalt küll need lootused võisid täituda, kuna "Nella" oli seni näidanud vaid oma musti külgi ega omanud rahva poolehoidu.

1) H.Rooskaja (Pöögelmann), Valimistele!, "Sõnumed" nr.90, 19.okt. 1906

X) Nimetus "Nella" on tuletatud Balti Konstitutsioonilise Partei saksakeelsest nimestesineva sõna "Konstitutio-nella" lõpu järgi

Saades ka ise aru enda ebapopulaarsusest rahva hulgas, lootsid nad leida liitlast seält, kus nende vaadetele kõige lähemal seisti, nimelt Eesti Rahvameelsest Eduerakonnast. Nii kirjutaski üks saksa ajaleht: "Võimatu see ei ole, et kasvav korralageduse hädaoht ka Eesti edu-erakonnal silmad avab, ja et see partei, selle asemel et sotsialistlikkude rahva-eksitajatega käsikäes käija, ennast meiega ühendab."¹

Isegi balti-sakslaste kõige tagurlikum häälekandja "Düna Zeitung" kirjutas Eduerakonnast kui mõõdukast erakonnast.

Ka H.Pöogelmann oli veendunud, et kui tõesti keegi peaks ühinema Balti Konstitutsioonilise Parteiga, siis kõigepealt muidugi Eduerakond, kuigi ta näiliselt püüdis "Nella" vastu võitlemist teha oma monopoliks - tegelikult olid aga Eduerakonna nõudmised Balti Konstitutsioonilisele Parteile kõige lähemal.² Ühinemast hoidis neid ainult asjaolu, et koostöö sakslastega tekitaks rahva hulgas pahameelt.

Eesti Rahvameelne Eduerakond oli eesti kodanluse poliitiliseks parteiks, kelle eesotsas seisis J.Tõnisson. Partei häälekandja oli "Postimees". See partei võttis üldjoontes omaks vene kadettide partei programmi, lisades sellele rahvuslikku värvingut. Ka Tõnisson ja tema mõttekaaslased kinnitasid, et nad ^{on} pesuehtsad kadetid. I Riigiduumas ühinesid edu-erakondlased kadettide partei parempoolse tiivaga.

Kadettide tõelist rahvavaenulikku olemust paljastas H.Pöogelmann artiklis "Punased nartsud". Ta kirjutas, et kadettide peamees Miljukov, keda Tõnisson pidas suurimaks

1) H.Rooskaja (Pöogelmann), Ettevalmistusel, "Sõnumed" nr. 73, 28.sept. 1906

2) H.Rooskaja (Pöogelmann), Valimistele!, "Sõnumed" nr. 90, 19. okt. 1906

vene poliitikuks, pärast seda kui kadetid Moskvast valijameesteks pääsesid, müristas üle kogu maa: "Moskva on oma healed meile andnud, sellest hoolimata, et "Punased nartsud" teda kõigest väest avantüristlikule teele on meelitanud." "Punasteks nartsudeks" nimetas Miljukov aga neid, kellele kuulus tegelikult kõige suuremate valijatehulkade poolehoid, rääkimata veel proletaarsetest hulkadest, kes ei pääsenud antidemokraatliku valimisseaduse tõttu üldse valima.¹

Kuidas eduerakonlased rahva huvide eest võitlevad näitas täie selgusega Eduerakonna saadikute tegevus I Riigiduumas. Nad ei võidelnud isegi mitte rahva kõige suuremate vajaduste rahuldamise eest (näiteks maaküsimus). Eduerakondlased unustasid kõik need suured lubadused, mis nad olid valimiste eel andnud ja mis teataval määral soodustas tol korral nende erakonnal võitjaks tulla.²

Eeesti esimeste rahvasaadikute tööd riigiduumas analüüsid näitas H.Pöogelmann, et tegelikult ei rääkinud nad seal sõnagi töötavate rahvakihtide olukorrast. Rütli väitis oma suures "rahvusluses", et tööliste küsimust meil ei olevatki. See mees, kes meie tööliklassi viletsat olukorda paljastas ja nende nõudmisi esitas, tuli tegelikult võõrsilt, Liibavist - see oli saadik Katzenelson, rahvuselt juut. H.Pöogelmann küsis: "Kas ei olnud see võõras - Tõnissoni meeste poolt nii väga põlatud juut kogunä - meie töötavatele rahvakihtidele

1) "Hommik" nr.20, 9.veebr. 1907

2) H.Rooskaja (Pöogelmann), Ettevalmistused, "Sõnumed" nr. 74, 29 sept. 1906

parem asemik kui meie rahvusehullustajad Jaan Tõnissoniga eesotsas..."¹

II Riigiduuma valimiste eel olid edueraakonlased jällegi tegevuses, et kaotatud usaldust jällegi tagasi võita. Nad tõendasid, nagu pidavat nad nüüd oma programmi laiendama ja täiendama ning püüdsid kõigiti näidata, nagu läheksid nad seekord tõesti rahva nõudmistega välja. Oma erakonna populaarsuse tõstmiseks kasutas Eduerakonna häälekandja tagurliku Balti Konstitutsioonilise Partei vastu teravat vaidlustooni. See võis H.Pöogelmanni arvates soodustada vähemteadlike inimeste jäämist ka seekord Eduerakonna lipu alla, kuid ta oli siiski veendunud, et suur hulk rahvast, kes pimesi edueraakondlaste järel ei kõnni, lööb selle erakonna suurtele lubadustele käega. Oli selge, et Eduerakond ei saanud juba oma klassihuvide seisukohast lähtudes rahva huve kaitsta.

Eduerakond ei kaotanud aga lootust ja teostas mitmesuguseid manöövreid oma positsiooni kindlustamiseks. Ta toonitas pidevalt ühtehoidmise vajadust ja kogu rahva ühiseid kasusid. Et rahva eest varjata esmase tähtsusega küsimusi, tõstsid nad esile autonoomia küsimuse - kui tähtsaima. H.Pöogelmann selgitas, et olgu see küsimus ükskõik kui tähtis, siiski polnud seda võimalik teostada ilma eenevate üleriiklike uuenduste läbiviimiseta, sest omavalitsuse küsimus olenab riigivalitsusorganitest.²

1) H.Pöogelmann, Müüdavad hinged..., "Sõnumed" nr. 24, 30. jaan. 1907

2) H.Rooskaja (Pöogelmann), Ettevalmistused, "Sõnumed" nr.74, 29. sept. 1906

Omapäraseks võtteks oli Eduerakonna ülemaalse koosoleku kokkukutsumine Tartus. Nimelt polnud Eduerakond Liivimaal seaduslikuks tunnistatud ja selleks, et siin koosolekut läbi viia tuli nõutada valitsuselt luba. H.Pöögelmann küsis oma artiklis "Edu-erakond hõiskab", et miks ei tulnud see koosolek kokku Tallinnas, kus nimetatud erakond oli lubatud. Ta näitas, et eduerakondlased selle sammuga püüdsid imponeerida rahvale võitlejatena, näidates, et ka nende partei omavalitsuse poolt keelatud.

Nimetatud koosoleku järel avaldas "Postimees" kindlalt veendumust, et Eduerakonna kandidaadid saavutavad võidu, vajaduse korral peeti võimalikuks ühineda "üksnes tööliste-erakonnaga".¹

H.Pöögelmann paljastas seda "ühinemist", tuues ära Tõnisoni varasema seisukoha, mille järgi ühinemine tööliste erakonnaga pidi Eduerakonna paremalt tiivalt vähemalt tuhat valijat mustade ("Nella") sülle kihutama.²

Mida lähemale jõudsid aga valimised, seda suuremat sõjakiida arendas "Postimees" pahempoolsete vastu. Poolehoiu võitmiseks asus ta pahempoolseid tõrvama, mis muutus lausa sõimamiseks. Teiselt poolt ülistas ta oma erakonda ja selle poolt üles seatud kandidaate taevani.³

Eduerakond püüdis kõigi abinõudega neid ringkondi, keda ta seni n. ö. oma ohja otsas ^{oli} vedanud ja kes nüüd iseseisvalt mõtlema ning tegutsema hakkasid, tülli ajada.

1) Är-Kaja (Pöögelmann), Eduerakond hõiskab, "Sõnumed" nr. 103, 3. nov. 1906

2) Sealsamas

3) H.R. (Pöögelmann), Eduerakonna "trumbid", "Sõnumed" nr. 119, 22. nov. 1906

Ta püüdis väikeomanikke - poolproletaarlasi: väikekohapidajaid, rentnikke, väikekäsitöölisi, väikemajaomanikke jne. tööliste erakonnast eemale peletada. Oma koosolekutel laimasisid nad tööliiserakonda, süüdistades viimaseid alusetult kavatsustes inimestelt nende viimast maalappi ja varanatukest ära võtta.

H.Pöögelmann selgitas, milliste ringkondadega olid väikeomanikel ühised huvid ja kõige kasulikum ühineda. Väikeomanikud, olles ka ise töölised, said kasu tööliste olukorra paranemisest, samuti ei kahjustanud ^{nende olukorda} tööliste palkade tõus, seepärast oli loomulik nende ühinemine töölistega. Sealjuures näitas H.Pöögelmann aga, et väikeomanike elatustaseme õitsvalle järjele tõusmist polnud oodata ka edaspidi. Selles polnud aga süüdi tööliklass vaid kapitalismi areng laostas lõpuks paratamatult väikeomanikud.¹

Väikepöõllumeeste poolehoidu võitmiseks toonitasid eduera-
kondlased ikka ja uuesti nende kahe ringkonna ühiseid kasu-
sid. H.Pöögelmann juhtis veel kord väikekohapidajate tähelepa-
nu sellele, et tegelik elu näitas, kuivõrd suurmaaomanikele
läksid korda väikeste vendade hädad ja puudused. Suurmaaomani-
ke elujärg oli kindel ja ainult üksikute eesõiguste pärast
oli tal veel sakslastega "kana katkuda" - see oli ka kõik
ja kaugemale nad ei läinud.

H.Pöögelmanni arvates oli seega loomulik, et valijamehed
tööliiserakonna nõudmistega välja tuleksid nii jõukates maa-

1) H.R.Kaja (Pöögelmann), Edu-erakonna manövrivõitlus, "Sõnumed"
nr. 105, 5. nov. 1906

kohtades, kus oli palju palgatöölisi kui ka seal, kus taluraha-
va elu vilets ja väikekohapidajad ülekaalus. Ta kutsus üles
neid tööliklassile lähedalseisvaid ringkondi kasutama
täiel määral oma kitsast valimisõigust selleks, et duumasse
pääseksid vaid sellised rahva esindajad, kes tööliste, maata
inimeste, käsitööliste ja väikemaapidajate huve kaitseksid.¹
H.Pöögelmann kirjutas, et tõrvaku eduerakondlased "punaseid"
nii palju kui tahavad, "tegev elu kõlistab juba surmakella
sellele hallile kodanlaste kogule, kes "edu" - erakonna lipu
all rahva juhtija osa on tahtnud etendada..."²

Mida enam eduerakondlased oma võitluse teraviku pöörasid
pahempoolsete naabrite vastu, seda leplikumaks muutus nende
suhtumine balti-sakslastesse. Nii oli "edulaste" kinnisel
koosolekul, mis toimus Rakveres viimasel jõulupühal avaldatud
arvamust: "Las' parem Baltisaksad valimistel võita, kui
pahempoolsed, sest kui saksad võidavad, siis jääb konstitut-
sioon ikkagi alles, võidavad aga pahempoolsed, siis võime
ta kaotada."³

Selleks et takistada baltisakslaste ja Tõnissoni partei
meeste riigiduumasse pääsemist, pooldas H.Pöögelmann töö-
liserakonna ühinemist vajaduse korral teiste pahempoolsete
ringkondadega. Ta oli seisukohal, et nii tööliserakond kui
ka radikaalid tehku valimiseelset agitatsiooni iseseisvalt.
Kui ühelgi neil on lootust iseseisvalt oma kandidaat läbi

1) H.Pöögelmann, Maa valijatele, "Sõnumed" nr. 114,
16. nov. 1906

2) H.P.(Pöögelmann), Mao-seeme, "Hommik" nr.2,
5.dets. 1906

3) H.P.(Pöögelmann), Täie auruga - tagaspidi, "Hommik"
nr.11, 9.jaan. 1907

viia, siis polnud mõtet tal teisega ühineda. Kus aga sellist võimalust ei olnud, tuli ühineda.¹

Ühinemise eesmärgil peeti pahempoolsete ringkondade vahel läbirääkimisi, mis kulgesid üsna edukalt. Kodanlus püüdis aga kõikide vahenditega takistada nende ringkondade ühinemist. Näiteks tungis J. Tõnisson sel eesmärgil 6. jaanuaril 1907 toimuvale valijate nõupidamisele, tekitas seal valijate seas segadust ja koosolek tuli lõpetada.

Seejärel esines Tõnisson veel laimuga, nagu oleks koosolekul sotsiaaldemokraadid talle, "kaitseta" inimesele, kallale tunginud.

H.Pöögelmann lükkas ümber Tõnissoni laimu sotsiaaldemokraatide kohta ja kirjeldas artiklis "Õiguse kaitsja" kuidas "kaitseta" Tõnisson koosolekule tuli tegelikult politsei kaitse all. See paljastas J.Tõnissoni koostööd politseivõimudega, kuigi ta ise armastas alati rõhutada, et võitleb ainult "kulturaliste" abinõudega (sõna abil).²

Pahempoolsed ringkonnad pidid kiirustama ühinemisega, et ühendatud nimekirja rahvale tutvustada. Võidu saavutamiseks oli vajalik hoida initsiatiiv enda käes ja olla valvas Eduerakonna sepitsuste suhtes. Nii hoiataski H.Pöögelmann: "...meie vastastel on palju, palju kriukasid tagavaraks, mida nad pahempoolsete võidu nurja ajamiseks võivad tarvitada."³

1) Hans P. (Pöögelmann), Kandidadid, "Sõnumed" nr.136, 12. dets. 1906
2) "Sõnumed" nr. 12, 17. jaan. 1907
3) H.Pöögelmann, Valimistele valmistamine, "Sõnumed" nr.7, 11.jaan.1907

Lahkhelide ja segaduse tekitajatena paljastas ta ka selgrootut ajakirjandust, mis nagu tuulelipp pöörles, olles valmis oma hinge igale enampakkujale ära müüma. Terava kriitika osaliseks sai "Päevaleht", kes oli ootamatult asunud "selgitustööd" tegema ja erilise põhjusega rahva enamuse poolt usaldatud isikuid kahtlustama ja laimama. Oma 6. jaanuari numbris laimas "Päevaleht" Rakvere ülemtalurahvakohtunikku Jansoni ja semstvo piimavalitsuse instruktorit Põhjakat, keda tema arvates "punaste" poolt duumasse tahetavat saata. "Päevalehe" poolt teostatava laimu eesmärgiks oli arvatavasti valijate seas segaduse tekitamine ja nende ühinemise nurjaajamine.¹

Selgitades rahvale ajalehtede veergudel eduerakondlaste, kadettide ja balti-sakslaste rahvavaenulikkude tegevust, pööras H. Pöögelmann suurt tähelepanu ka tsaarivalitsuse poolt kehtetatud valimisseaduse antidemokraatliku iseloomu paljastamisele.

Ta kirjutas, et kuna I Riigiduuma koosseis ei saanud küllaldaselt sõnakuulelik "hall" mass, siis kärbiti veelgi valimisõigusi. Suur hulk töölisi, ja kehviktalupoegi jäeti valimisõigusest ilma.²

Töölisele polnud lubatud üle ühe hääle, majaomanik aga võis endiselt valida igas valimisringkonnas, kus tal oli kinnisvara. Jõukamate kodanike suhtes mingeid kitsendusi ei rakendatud. Sellega saavutati töörahva, nende ühehääleliste, mõju vähenemine.³

-
- 1) H. Pöögelmann, Kas kuritahtlik õssetamine või jampsimine, "Sõnumed" nr. 5, 9. jaan. 1907
 - 2) H. P. (Pöögelmann) Sedagi võimalust tarvitada!, "Hommik" nr. 5, 15. dets. 1906
 - 3) H. Rooskaja (Pöögelmann), Valimistele!, "Sõnumed" nr. 90, 19. okt. 1906

Kuigi seetõttu pahempoolsete ringkondade olukord halvenes, tuli seda parandada sellega, et eriti intensiivselt teostada valimiseelset selgitustööd. H.Pöögelmann kirjutas, et tuleb" oma jõude kasvatada, oma jõudu korraldada ja selle peale loota."¹Oli tarvis kogu jõudu ja osavust rakendada, et rahvas ei laseks end eduerakondl^lste agitatsioonist pimestada. Selgitustööks tuli kasutada iga võimalust, eriti aga valimiseelseid kossolekuid.²

Kokkuvõttes võime öelda, et valimiseelsel perioodil pööras H.Pöögelmann peatähelepanu rahvahulkade poliitilise silmaaringi laiendamisele, paljastas I Riigiduuma saadikute tegevust, selgitas poliitiliste parteide olemust ja näitas tsaari isevalitsuse valimisseaduse antidemokraatlikku iseloomu.

Mis puutus H.Pöögelmanni enda isikusse, siis kavatsesid Tallinna töölised esitada H.Pöögelmanni duuma liikmekandidaadiks. Kuna tal puudus seaduses ette nähtud kinnisvara, mis oleks talle kindlustanud nõutava valimistsensuse, siis osteti talle Nehatusse paari vakamaa suurune "talukoht". Selle ametlik kinnitamine aga viibis ning seetõttu jäi tema kandidatuur esitamata.

Oma sünnikohas, Aidu vallas Liivimaal, esitati H.Pöögelmann 14. jaanuaril 1907 valijameeste valimistel kandidaadiks. Kuna aga puudus eelnev selgitustöö, siis polnud kuigi palju

-
- 1) H.P.(Pöögelmann), Igamees tegevusele!, "Hommik" nr.9, 2.jaan. 1907
 - 2) H.P.(Pöögelmann), Kõige tähtsam, "Hommik" nr. 4, 12.dets. 1906

lootust, et tema kandidatuur läbi läheks. Maatameeste esin-
dajad ja mõned edumeelsemad peremehed hääletasid küll tema
poolt, jõukamate peremeeste enamus aga oli tema vastu. Kuid
selle H.Pöögelmanni kandidatuuri tõttu kukkus ka mõisnike
poolt esitatud kandidaat läbi.¹

See nn. läbikukkumine kutsus eduerakonlastes esile juubel-
duse. H.Pöögelmann vastas nende hõiskamisele selgitava artik-
liga "Tõnissoni partei ja rahvas". Nimelt Aidu vallas toimu-
nud koosolekul oli kohal 56 valijat. H.Pöögelmann sai vali-
mistel 23 häält. Kuna nende 23 tema poolt hääletanud maatame-
he-kümniku taga seisis tegelikult paarsada valla elanikku,
teisela poole jäi aga ainult 33 taluperemeest, siis sellest
järelendus, et tegelikult oli Aidu rahva kaugelt suurem enamus
H.Pöögelmanni poolt.²

Kuna Tallinna töölistel H.Pöögelmanni kandidatuuri polnud
võimalik esitada, siis bolševike ettepanekul esitasid nad
duumakandidaadiks "Dvigateli" töölist Paul Pärna, kes vali-
tigi Tallinna tööliste poolt II Riigiduumasse. H.Pöögelmann
aga saadeti VSDTP poolt 1907.aasta algul Peterburi, kus ta
hakkas abistama Paul Pärna. Ülalpidamist teenis H.Pöögelmann
seal "Sõnumete" kirjasaatjana ja "Hommiku" toimetajana, kuni
viimane reaktsiooni survele suleti. Olles Peterburis ajalehte-
de korrespondendiks, pääses H.Pöögelmann riigiduuma kõikide
fraktsioonide koosolekutele. See andis talle täpse ülevaate

1) N.Janson, J.Lehmann, Hans Pöögelmann. Tema 25 aastase
kirjanduslise tegevuse juubeli mälestuseks, "Uus Ilm"
nr. 19, 12. mai 1916

2) "Hommik" nr. 14, 19. jaan. 1907

duuma tegevusest ja võimaldas suhtuda õigesti riigiduumas-
se ning anda põhjalikku informatsiooni.

Peale valimisi, tehes kokkuvõtet valimiste tulemustest, kirjutas H.Pöogelmann: "Mitte sakslane ja eestlane ei seis-
nud kodumaa valimisvõitlusest enam vastakute, vaid täie kõ-
huga ja pehme pesaga kodanlane ja praeguste tingimuste all
õhkav ja ägav proletariaat ja väikekodanikkude ringkond; mit-
te rahvusline ei olnud see võitlus, vaid teataval määral ju-
ba klassiline, paiguti koguni õige kindlalt klassiline."¹

Enne II Riigiduumaga kokkutulekut tõusis päevakorda küsimus,
missuguse lipu alla astuvad Eestimaa saadikud duumas. Töölise-
te saadiku osas polnud kahtlust, et tema leiab oma koha Vene-
maa proletariaadi esindajate hulgas.

Mis puutus aga eduerakondlastesse, siis oli oodata nende
ühinemist kadettidega, viimased pöördusid aga üha enam tagur-
lus poole.

Kadettide juht Miljukov püüdis saavutada kokkulepet Sto-
löpiniga. Tabavalt kirjeldas neid sobinguid H.Pöogelmann oma
artiklis "Missuguse lipu all?" järgmiselt: "...samal ajal kui
kadetid koosolekul Stolõpini "rahustamise" poliitika üle
vängeid sõnu pildusid - puges partei peamees Miljukov taga-
uksest salamahti Stolõpini juurde, temaga lepingut tegema,
kuidas partei omale avaliku eluõiguse saaks."²

1) H.Pöogelmann, Valimiste järelkaja, "Kiir" nr.12,
Peterburi, 31. jaan. 1907

2) "Sõnumed" nr. 34, 10.veebr. 1907

Artikli autor küsis, et kas siis Eestimaa valijad oma saadikud selleka duumasse saatsid, et nad seal seesuguste saherdajatega liituksid. Ja vastas sellele resoluutse ei-ga.

Ka arutles H.Pöögelman, missuguse poliitilise parteiga võib liituda talurahva saadik Murten. Ta avaldas arvamust, et kui nimetatud saadik tahab oma valijatele truuks, siis ta küll kadettidega ühineda ei või. 1907.aasta "Sõnumete" 36. numbris lükkas ka M.Murten ise ümber J.Tõnissoni väite, nagu oleks ta lubanud võidelda Eduerakonna põhimõtete eest ja teatas, et ta pole end kunagi eduerakondlastega sidunud. Tegelikult M.Murten II Riigiduumas ^{aktiivselt} ~~ve~~i esinenud.

H.Pöögelmani poolt rahvasaadikute tulevase tegevuse vaagimine kutsus esile pahameele nii radikaalsetes ringkondades kui ka eduerakondlaste juures.

Radikaalsete ringkondade häälkandja "Koit" oma 11. numbris avaldas arvamust, et töölistel polevat enam mingit õigust kritiseerida kodanlike ringkondade ja talupoegade saadikute tegevust, kuna töölistel oli nüüd oma esindaja riigiduumas, kelle kaudu nad võisid oma seisukohti avaldada.

H.Pöögelman kummutas selle väära arvamuse. Tagasivaates valimiseelsele perioodile meenutas ta, et töölised liitusid radikaalidega sellel kaalutlusel, et liitumise abil takistada balti-sakslaste ja võimaluse korral ka eduerakondlaste II Riigiduumasse pääsemist. Kuna aga peamiselt tööliste erakonna poolt teostatud selgitustöö võimaldas võimaldas tähendatud ühenduse kandidaadid valimistel läbi viia, siis oli

töolistel otse moraalne õigus jälgida, kui palju nende liitlaste kandidaat neid rahvalikke ^{nõudmisi} täitis, mille alusel valijad ta duumasse valisid.¹

Ka J. Ilvese poolt tabas H. Pöögelmanni laimavate artiklite laviin, ühenduses viimase poolt avaldatud kadette arvestavate ja Miljukovi sobinguid paljastavate kirjutustega.

H. Pöögelmann omistas Ilvese artiklitele suurt tähtsust, kuna nendega paljastas ^{viimane} end nendega tööliklassi vastasena.²

Kuna kasvas üha enam vajadus ühtse keskse parteiorganisatsiooni järele Eesti maal ja oli tarvis kindlatele seisukohtadele asuda riigiduumasse, samuti teistesse parteidesse suhtumise küsimustes ning valmistuda VSDTP V kongressiks, siis VSDTP Tallinna Komitee ja Petriburi eesti organisatsioon otsustasid kokku kutsuda VSDTP Eesti organisatsioonide konverentsi Soomes, kuna Eestis valitses sõjaseisukord. Ettevalmistused selleks konverentsiks algasid juba 1906. aasta lõpul.³

1907. aasta veebruaris-märtsis toimuski Soomes Terijool Eestimaa sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide konverents H. Pöögelmanni juhtimisel, kes oli valitud Tallinna organisatsiooni poolt.⁴

Võitlus, mis bolševike ja menševike vahel kestis juba 1903. aastast peale, oli terav ka sellel konverentsil. Eesti menševikud kutsusid konverentsile menševike tuusad

1) H. Pöögelmann, Kas on asja?, "Sõnumed" nr. 38, 15. veebr. 1907

2) H. Pöögelmann, Avalik vastus hr. J. Ilves'ele, "Sõnumed" nr. 44, 22. veebr. 1907

3) Eesti NSV ajalugu II kd., 1963, lk. 439

4) EKP arhiiv, Fond 247, nim. 19, s.-ü. 47, l. 30

L.Axelrodi ja P.Maslovi. Kuid sellele vaatamata läks bolševikel korda H.Pöögelmanni juhtimisel viia läbi bolševistlikud seisukohad.

Konverentsil loodi ülemaaline organisatsioon VSDTP Eestimaa Ühendus, kinnitati nimetatud organisatsiooni põhikiri ja valiti 5-liikmeline Ühenduse Täitevkomitee. Erilist tähelepanu pöörati partei kirjanduse toimetamise, välajandmise ning levitamise küsimusele.

Konverentsil võeti vastu rida tähtsaid resolutsioone. Agraarküsimust käsitlevas resolutsioonis jäädi samadele seisukohtadele, millistest aastast bolševikud olid juba 1906. aastal toimunud maaorganisatsioonide nõupidamisel.

Ametiühinguid käsitlevas resolutsioonis kohustati parteiorganisatsioone ametiühinguid toetama ja kõiki partei liikmeid ametiühingusse astuma. Tunnistati ametiühingute tähtsust sotsialismi koolina, proletariaadi klassiteadvuse tõstmise abinõuna. Sealjuures toonitati, et ametiühingud peavad organiseerima kõige laiemaid proletariaadi hulki ega pea seetõttu olema parteilised.

Konverents tegi kokkuvõtte VSDTP Eestimaa organisatsioonide tegevusest seoses II Riigiduuma valimistega ja võttis vastu resolutsiooni "Seisukoht Riigivolikogu vastu", millega bolševikud saavutasid eriti tähtsa võidu, tehes menševike poolt selles küsimuses esitatud resolutsiooni projekti põhjalikult ümber. Resolutsioonis konstateeriti, et riigiduumal polnud mingit jõudu rahva hädasid kaotada, sest kogu võim oli endiselt rahva vaenlaste - tsaariisevalitsuse, tema ametnike

ning mõisnike käes. Seepärast peab sotsiaaldemokraatia purustama petlikud lootused praeguse riigiduuma seadusandlikule jõule ja selgitama rahvale, et üksnes täisvõimeline asutav kogu, mis vabalt valitakse rahva poolt pärast tsaari isevalitsuse kukutamist, on suuteline rahva nõudmisi rahuldama.

Duemat peab aga proletariaadi klassiteadvuse arendamise eesmärgil ära kasutama. Resolutsioonis fikseeriti sotsiaaldemokraatidest saadikute ülesanded: sotsiaaldemokraatia peab arvustama kõiki valitsuse ja kodanlike parteide ettepanekuid, seaduse-eelnõusid ja riigi eelarvet, seades neile vastu oma nõudmised, mis lähtuvad laiade rahvahulkade huvidest.

Arupärimise õigust tuleb kasutada selleks, et paljastada tsaarivalitsuse tõelist olemust, tema rahvavastast tegevust. Samuti oli tarvis paljastada kadettide silmakirjalikku, tsarismiga kokkulepet sobitavat poliitikat, et vabastada väikekodanlus kadettide mõju alt.

Riigiduuma sotsiaaldemokraatlik fraktsioon peab esinema iseseisvalt, ta ei tohi end siduda alaliste kokkulepetega ja võib ajutiselt koos teiste parteidega välja astuda ainult juhtudel, kui nende parteide ülesanded ühtivad proletaarse partei huvidega. Resolutsiooni lõpposas märgiti, et riigiduuma sotsiaaldemokraatlik fraktsioon peab end siduma kõige tihedamalt proletaarsete hulkadega ja laiade rahvahulkadega väljaspool duumat ning kaasa aidates töötajate organiseerimisele, looma sellise revolutsioonilise jõu, mis suudab ise-

valitsuse kukutada.

Resolutsioonis teistesse parteidesse suhtumise kohta kohustuti hoidma alati printsipiaalset ja iseseisvat sotsiaaldemokraatlikku joont, paljastades kodanlike parteide tõelist palet.

Resolutsioonis, mis käsitles sõjaväeorganisatsioonide ja võitlussalkade tegevust, rõhutati vajadust laiendada sõjaväes tehtavat selgitustööd, et sellega ette valmistada nende üleminekut rahva poole.¹

V.I.Lenin andis kõrge hinnangu oma artiklis "Kuidas ei tule kirjutada resolutsioone" Terijoe konverentsil vastu võetud resolutsioonile "Riigiduumasse suhtumisest". Ta esitas selle resolutsiooni oma artikli lõpul, pidades seda väga õpetlikuks näiteks. Kritiseerides teravalt menševike resolutsiooni projekti riigiduuma kohta, kirjutas Lenin kiitvalt: "Äärmiselt õpetlik aga on vaadata, missuguseid muudatusi tegid selles resolutsioonis seltsimehed eesti sotsiaaldemokraadid."² Edasi rõhutas Lenin: "Eesti revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid näitasid oma resolutsioonis, kuidas tuleb kõlbmatuid resolutsioone parandada."³ Lenin nimetas seda resolutsiooni bolševistlikuks.⁴

II Riigiduuma avamine toimus 20. veebruaril 1907. H.Pöögelmanni te^aedete järgi ei valitsenud Peterburi rahva hulgas erilist pidupäevameeleolu. Kuigi Tauria palee

1) Eestimaa s-d. tööliste organisatsioonide koferents, "Tööline" nr. 1, Peterbur, 1907

2) V.I.Lenin, Teosed 12 kd., lk.212

3) Sealsamas, lk.213

4) Sealsamas, lk.214

lähedusse tänavatele oli kogunenud inimeste salku, siis enamuse neist oli siia tulnud lihtsalt uudishimu tõttu. Edasi kirjeldas ta üksikasjaliselt Tauria palees toimunud avatseremooniat ja teatas, et avakoosolekul näitasid duuma pahempoolsed ringkonnad üles suurt organiseeritust ja üksmeelt, nende ringkondadega oli liitunud ka P.Pärn.¹

II Riigiduuma tööst andis H.Pöögelmann pidevalt informatsiooni kuüni duuma laialisaatmiseni. Tema poolt saadetud teated avaldati ajalehtede "Hommik" ja "Sõnumed" veergudel rubriigis "Riigivolikogu".

Teated 23. veebruaril toimunud teisest koosolekust töid ära opositsiooniliste parteide vahel toimunud esimese jõuproovi, mille kadetid kaotasid. Nimelt taotlesid kadetid, et üks riigiduuma abiesimeestest valitaks nende hulgast, pahempoolsete ringkondade üksmeelse vastuseisu tõttu nende nõudmine jäi aga täitmata.² Nagu teatas 9. märtsi koosolekut käsitlev informatsioon, astusid kadetid peagi valitsusega sobingusse, lähenesid Stolõpinile ja ja leppisid valitsusega ametlikult kokku.³

H.Pöögelmann tõi ka edaspidi näiteid kadettide kokkuleppepoliitikast duumas ja nende püüdest trügida ministrikohadele, tallates rahva huvid hoolimatult jalge alla.

Nagu nähtub H.Pöögelmanni informatsioonist, käis riigiduumas kõikide küsimuste arutamisel äge võitlus erakondade vahel. Eriti julgelt ja teravalt astusid valitseva korra vastu välja sotsiaaldemokraadid Tseretelli^X, Aleksinski jt.

1) "Sõnumed" nr 43, 21. veebr. 1907

2) "Hommik" nr. 25, 27. veebr. 1907

3) "Sõnumed" nr. 59, 12. märts 1907

X) Tseretelli oli menševik, 1921.aastal läks välismaale.

Nii võrdles H.Pöögelmann sotsiaademokraadi Tseretelli kriitilist suhtumist valitsuse poliitikasse hävitava laavaga.¹ Sotsiaaldemokraadid astusid teravalt välja sõjakohtute ja sõjaseisukorra vastu,² võitlesid töötatöölise olukorra parendamise eest³ jne.

Üheks tähtsamaks küsimuseks oli agraarküsimus, mis püsis peaaegu kogu riigiduuma eksisteerimise vältel päevakorras.

Parempoolsed ringkonnad püüdsid näidata, et kõigi maal valitsevate hädade põhjust tuleb otsida külakogukonnast ja olukorda võib parandada ainult maa eraomandi laiendamisega külakogukondade arvel. Sotsiaaldemokraadid aga selgitasid, kuidas ajaloo vältel maa "pühaks eraomandiks" sai, kuidas tegelikult oli olukord selle ülistatud maa eraomandiga.⁴

Agraarküsimuse arutamisel jagunesid duumasaadikud kolme põhilisse rühma: parempoolsed kaitsesid mõisnike maaomandit, kadetid pooldasid mõisamaade äravõtmist "õiglase" hinna eest, rahva huvide eest võitlevad pahempoolsed ringkonnad pooldasid maa sundvõõrandamist tõesti õiglase hindamise alusel. Sotsiaaldemokraadid olid aga endiselt seisukohal, et maa tuleb mõisnikelt võtta ära ilma tasuta. Eestimaa saadik Jürine avaldas arvamust, et agraarküsimust kogu riigi ulatuses polegi võimalik otsustada üldiselt, vaid otsus tuleb langetada iga üksiku maakoha kohta eraldi.⁵

-
- 1) "Sõnumed" nr.56, 8.märts 1907
 - 2) Sealsamas, nr.61, 15.märts 1907
 - 3) Sealsamas, nr.62, 16.märts 1907
 - 4) Sealsamas, nr.65, 20.märts 1907
 - 5) Sealsamas, nr.117, 28.mai 1907

Kõik need vaidlused olid viljatud, agraarküsimuses mingit otsust vastu ei võetud.

H.Pöögelmanni poolt anti pidevalt duuma tegevusest informatsiooni vaatamata sellele, et eesti kodanluse aktivist K.Hellat, kes oli ajalehe "Uus Virulane" kirjasaatjaks riigiduumas, avaldas 1907.aasta märtsis ajakirjanduses, et H.Pöögelmann töötas vale nime all duuma kirjasaatjana. See oli otsene reetmine, kuna Hellat teadis väga hästi, et H.Pöögelmann oli politsei poolt tagaotsitav. Selline provokatsiooniline tegu kutsus eesti sotsiaaldemokraatide, töörahvahulkade ja üliõpilaste seas esile üldise hukkamõistu. Peterburi VSDTP Eesti Grupe Nõukogu otsustas oma koosolekul 1.aprillil 1907.aastal teha ettepaneku riigiduumas olevate ajakirjanike nõukogule, et see provokaator Hellati enese hulgast välja heidaks, samuti tehti "Uue Virulase" toimetusele ettepanek oma kirjasaatjast K.Hellatist lahti öelda.¹

Peale Hellati reeturlikku paljastust ei saanud H.Pöögelmann anda informatsiooni riigiduumast enam oma pseudonüümi, ega ka initsiaalide all, kuid oletatavasti on ka hilisem informatsioon ajalehtede "Hommik" ja "Sõnumed" veergudel, saadetud H.Pöögelmanni poolt.

Kuna ka II Riigiduumas ei olnud tsaarivalitsusele kuulekas, siis püüdis ta sellest vabaneda. Sel eesmärgil esitatigi duuma sotsiaaldemokraatlikule fraktsioonile väljamõeldud

1) VSDTP Peterburi Grupe Nõukogu otsus, "Tööline" nr.1

süüdistus "riigivastase vandenõu" ettevalmistamises ja ööl vastu 3. juunit areteeriti 65 duumasaadikut - sotsiaaldemokraati.¹ Varsti peale II Riigiduuma laialiajamist sattus ka H.Pöögelmann Peterburis nuhi küüsi ja ta areteeriti, kuid kuna tema valepass ei äratanud kahtlust, siis vabastati ta isegi ilma pikema juurdluseta.²

Nagu H.Pöögelmann valimisi ettevalmistaval perioodil oma publitsistliku tegevusega püüdis rahvahulkade poliitilist silmaringi laiendada, nii jätkas ta oskuslikult seda tööd ka riigiduuma tegevuse ajal, valgustades poliitiliste parteide olemust ja duumasaadikute seisukohti.

1) Eesti NSV ajalugu II kd., 1963, lk.447

2) EKP arhiiv, Fond 247, nim. 19, s.-ü. 47, l. 27

KULTUURIKÜSIMUSED JA
H. PÖÖGELMANNI LUULEST.

V. I. Lenin töötas välja teesi selle kohta, et kodanliku rahvuse raamides on kaks rahvuslikku kultuuri - ekspluataatorlike klasside kultuur ja ekspluateeritavate klasside kultuur.

Vaadeldes H. Pöögelmanni suhtumist kultuuriküsimustesse näeme, et ta seisis kindlalt marksismi-leninismi positsioonidel. Kõikides kultuuriküsimusi käsitlevates artiklites, mis ilmusid tema sulest ajalehtede veergudel, tõstis ta esile kultuuri klassiseloomu ja näitas lugejatele, et nii kunstis kui ka teistes kultuurielu valdkonda kuuluvates küsimustes ei saa proletariaat ja kodanlus olla ühistel seisukohtadel.

Erinev majanduslik seisund määras ka erineva suhtumise kultuuriküsimustesse. Nii näiteks valmistus kodanlus suurejooneliselt saabuvate "Vanemuise" avapidustuste läbiviimiseks, sealjuures mitte arvestades, "...et tuhandete-kaupa rahva liikmed ei tea, mis suhu pista."¹

Juba avapidustuste kuulutustele märgitud pääsmete hind

1) H. Rooskaja (Pöögelmann), "Rahvalikud" ettevõtted, "Sõnumed" nr. 26, 5. juuli 1906

ületas tööliste materiaalsed võimalused neist pidustustest osa võtta. Seegi fakt näitas, et nimetatud "rahvalik ettevõtte" avas oma ukseid tegelikult ainult neile, kelle rahakott üsna mahukas oli. "Vanemuine" oli muutunud eesti suurkodanluse ja rahvusliku haritlaskonna seltsiks. Seega jäi tõsiasjaks, et kuni töölised "Vanemuise" hoonet aitasid ehitada seisid neile selle "rahvateatri" ukseid küll avatult kui aga hoone valmis sai, olid tema ukseid töörahva ees suletud.¹ Pöögelmann paljastas tabavalt "Vanemuise" tõelist olemust "Sõnumete" lisalehes satiirilise luuletusega "Vanemuise asi".

Kui Eesti rahvas raskel a'al.

Peost suhu pidi sööma,

siis "Postipapa" Taaramäel

uut "Vanemuist" läks looma;

...Küll kihas kodanlaste parv--

kõik torud pandi hüüdma.

Ja rahvuslaste sõjasarv,

see pidi rahvast püüdma.

...unsahsa las' lennata,

Rahvas võib küllalt

veel kannata! ²

Selline "Vanemuise" seltsi tõelise olemuse paljastamine kutsus kodanlikes ringkondades esile üldise vastukaja,

1) M.Martna, Uus "ülemaaline kerjandus", "Hommik" nr. 26, 2. märts 1907

2) H.Pöögelmann, Luuletused, Tallinn 1957, lk. 92

eriti aktiivsele pealetungile asusid "Päevaleht" ja "Postimees". Seejärel H.Pöögelmann selgitas veelgi põhjalikumalt oma seisukohti "Vanemuise" seltsi suhtes. Ta väitis, et kuigi vanemuised tahavad tõsiselt kunsti arendada, on siiski paratamatu, et laialdasem kunstiviljelemine on võimalik ainult seal, kus valitseb majanduslik jõukus. Meie kodanlusele andis kunstiga tegelemine võimaluse hiilata. Seda taotlesid eriti tõusiklikud kihid, kellel polnud vanu traditsioone, millega hiilata. Nende kunstiarendamist iseloomustas H.Pöögelmann järgmiselt: "... nagu loomulik on, et teatavad ringkonnad oma tarviduste täitmiseks kunsti edendavad, niisama loomulik on ka see, et nad selle juures oma maitse, oma iluvaate, oma klassilise seisukoha järele talitavad."¹

Selline kodanluse klassipositsioonidelt viljeldav kunst ei saanud olla kogu rahva kunst. Kuna aga kodanlus oma ettevõtte siiski rahvalikuks nimetas, siis, nagu väitis H.Pöögelmann, ei kuulunud see küsimus enam kunsti valdkonda, vaid oli juba poliitika, mida aeti kunsti sildi all. Ühiskonnas aga, kus valitseb klassivõitlus, peituvad ka kogu avaliku kultuuritegevuse juured klassivõitluses.

Kunsti klassiolemuse küsimuse juurde pöördus H.Pöögelmann tagasi ka oma artiklis "Kunst ja klassivõitlus". Nimelt tundis kodanlus suurt meelepaha selle üle, et töölised ei tahtnud enam oma kopikatega nende kunstitemplite ja joomapaikade ehitamist toetada! Nimelt otsustas kodanlus ka Tallinnas eesti

1) H.R. (Pöögelmann), "Vanemuise" asi, "Sõnumed" nr. 30, 9. aug. 1906

teatrit ja rahvamaja ehitama hakata, milliseks otstarbeks arvati tarvis minevat 250-300000 rubla. Sellest summast loodeti, "Vanemuise" ehitamise eeskujul, suurem osa saada kokku ülemaalse korjanduse teel. Erilisi lootusi pani kodanlus selle korjanduse õnnestumiseks töölisklassile kui kõige rohkearvulisemale.¹

Kodanlus leidis, et töölisklassi osavõtt neist üritustest oleks olnud loomulik, sest on ju igal inimesel tarvidus kunsti järele. Ka H. Pöögelmann ei vaieldnud selle tarviduse olemasolu vastu, sest ta kirjutas: "Kunst on - lühidalt ütelda - tundmuste toit... Igal inimesel on tundmused, sedamööda on ka igal inimesel teatav tarvidus kunsti järele."² Kuid oli väär proletariaadile ette heita seda, et ta oli kunstiküsimustes kodanlusest erinevatel seisukohtadel. Kodanluse arvates oli vale, et proletariaadi tõekspidamised läksid lahku sellistes asjades, milles nii palju "üleüldis-inimlikku" olevat, ka polevat äige asjata killustada oma jõudusid seal, kus üheskoos palju enam ära teha saavat. Neile süüdistustele vastas H. Pöögelmann järgmiselt: "Tõsi, kunstis on palju "üleüldis-inimlikku", tundmused on saksal ja sandil. Teine asi on aga sellega, missugused need tundmused ühel või teisel on..."³

Eri rahvakihtidesse kuuluvad inimesed väljendavad oma tundmusi ka erinevalt. Näiteks on igale emale omane emaarmastus. H. Pöögelmann aga näitas, kui võrd erinev on selle tunde

1) M. Martna, Uus "ülemaaline kerjandus", "Hommik" nr. 26, 2. märts 1907

2) H. Pöögelmann, Kunst ja klassivõitlus, "Sõnumed" nr. 75, 31. märts 1907

3) Sealsamas

väljendumine. Raske on võrrelda ema hoolt töölisnaise ja rikka kodanlikku ringkonda kuuluva ema juures. Ema- töölisnaine - on sunnitud oma lapse viletsas hällis jätma tööle minnes mõne teise väeti lapse või võõra vanakese hoole alla. Samas aga ema, kelle lapse häll siidi ja sameti koorma alla kaob, võib palgata oma "babyle" trobikanna teenijaid ja hoidjaid.

H.Pöögelmann selgitas lugejatele, et nii nagu käesoleval perioodil püüdis kodanlus tembeldada kunsti kogu rahva ühiseks ajaks, oli varem selleks (ühiseks ajaks) kirik ja usk; siis kodumaa ja rahvas; keel ja rahvus jne. Ta kirjutab: "Kuid nii nagu need "pühadused" nii hävitab ka kunsti "ühisuse" ära klassikasude kokkupõrked."¹

Kuigi töölisklass ei osanud veel sel perioodil kasutada täiel määral kunsti klassivõitluses ära, ometi oli kunstil selles juba oma koht. Töölisklassis küpses aina kindlamini arusaamine, et iga ühiskonnakihi ideoloogia väljendub kunstis erinevalt, või nagu kirjutab H.Pöögelmann "...iga muutunud tundmustevool omakohast kunstivoolu nõuab ja selle ka elusse kutsub, kui tal enesel küllalt elujõudu on."²

Juba seegi, et töölisklass hakkas aru saama kodanluse kunstiviljelemise eesmärkidest ja mõistma, et see ei toimu kogu rahva huvides, tekitas kodanluse pahameelt, H.Pöögelmannis aga süvendas usku, et töölisühingud kannavad juba ise küllaldaselt hoolt töölishulkadele vajaliku kunsti arendamise eest.³

1) H.Pöögelmann, Kunst ja klassivõitlus, "Sõnumed" nr.75, 31. märts 1907

2) Sealsamas

3) Sealsamas

Nii kerkis üles küsimus: kas ametiühingud oma otseste ülesannete - tööliste majandusliku olukorra parandamise, töörahva teadlikkuse tõstmise jne. kõrval peavad tegelema ka kultuuriliste üritustega ja oma liikmete seas isetegevust organiseerima ning vaba aja veetmist korraldama?

Kuna töölistel korraga mitmest seltsist osavõtmine oli võimatu ja "Estonia" hakkas üha enam muutuma kodanluse klubiks, tuli leida tee, kuidas ametiühingud oleksid saanud oma põhiülesannete kõrval hoolitseda ka tööliste vaba aja kultuurse veetmise eest. See oli eriti vajalik juba sellegi pärast, et töörahvale sai ju osaks nii vähe päikest, soojust ja rõõmu. Ka oli tarvilik arendada tööliste maitset ja panna rohkem rõhku kasvatuslikule küljele. Ühe võimalusena, kuidas seda küsimust lahendada, nägi H.Pöogelmann kokkulepet "Estoniaga". Ta võttis siin eeskuju Saksamaast, kus tööliste ametiühingud olid mitmel pool teatrijuhtkondadega vastavad lepingud sõlminud, et teatud päevadel nende poolt soovitud näidendeid mängiti. Nendel päevadel toimus siis ka piletite müük tööliste oma ringkondades.

Selline kultuuriliste meelelahutuste organiseerimine oleks hoidnud ära ametiühingute tookordsete üsna kitsaste jõudude killustumise laulukooride, näitetruppide jne. vahel. Ka oleks sellega kõige otstarbekamalt lahendatud ruumide küsimus, sest loenguteks ja koosolekuteks oleks jätkunud väiksematestki ruumidest.¹

Jälgides pidevalt kultuurielu sündmusi, tervitas H.Pöogelmann heameelega karskuse-kuratooriumi ruumes algavaid

1) H.Pöogelmann, Ametiühisustele, "Sõnumed" nr. 109, 10.nov. 1906

teaduslikke loenguid. Esialgu oli loengute kava küll üsna juhuslikku laadi, sest kava koostamisel orienteeruti ainult käputäie haritlaste arvamuse järgi. Töölisringkonnad, kellele need loengud olid kõige vajalikumad, seisis sellest üritusest veel eemal. Kuid H. Pöogelmann nägi siin algatust, mis tulevikus pidi töölisklassi kasuks muutuma. Ta soovitas ametiühinguil esialgu karskus-kuratooriumiga ühineda ja siis loengud n.ö. oma asjaks muuta. Edaspidi aga loenguid läbi viia kindla plaani alusel, arvestades sealjuures tööliste vajadusi. Ta pidas vajalikuks, et töölised selles küsimuses ruttaksid, sest oli karta, et kodanlus püüab sedagi üritust oma monopoliks teha, nagu omal ajal saksa kodanlus seda Leipzigit tegi.¹

Suurt tähelepanu pööras H. Pöogelmann harisusküsimustele. Hinnates kõrgelt hariduse tähtsust oli ta seisukohal, et tuleb kasutada kõiki võimalusi oma teadmiste täiendamiseks ja võidelda hariduse omandamise eest. Sealjuures oli ta seisukohal, et võidelda tuleb kõigepealt hariduse omandamise eest üldse, ega tohi seda võitlust pidurdada vähemoluliste nõudmiste esitamisega. Nimelt avaldati "Päevalehes" artikkel, milles süüdistati "mõningaid Tallinna isandaid" selles, et nad ei julgevat paberile panna otsust, mis maal tehti: õpetust antagu rahvakoolides emakeeles.

Sellele vastates oli H. Pöogelmann seisukohal, et õppekeel oli koolides ainult abinõuks, mille kaudu teadmisi omandada.

1) H. Rooskaja (Pöogelmann), Edeneb!, "Sõnumed" nr. 71, 26. sept. 1906

Abinõu tuli aga valida selline, mis kõige paremini võimaldas eesmärki saavutada. Ta kirjutas: "... koolide õppekeele asjus ei pea meie kitsarinnaliselt "omast" kinni pidama, kui see meile kallim maksma läheb."¹

Kõige tähtsam oli muidugi see, et rahvas saaks haridust, vähem olulise tähtsusega oli millises keeles see saadakse.

H.Pöogelmann juhtis tähelepanu ka sellele, et hariduseltside ülesandeks polnud mitte ainult rahvakoolide asutamine vaid peaülesandeks oli saksastamise vastu võitlemine - seda tuli aga teostada peamiselt keskkoolides. Ta oli arvamusel, et kui päevakorda kerkib eestikeelsete keskkoolide avamine, siis on küsitav, kuidas seal oleks võimalik olnud emakeelse õpetuse edukas sisseviimine. H.Pöogelmann leidis, et esiteks oleks õpetus emakeelsetes keskkoolides liiga kalliks läinud ja teiseks kannatanud ka õpetuse tase.²

1906.aastal pandi siiski alus esimesele eesti õppekeelega keskkoolile Tartus (praegune Tartu II keskkool), mille ülalpidajaks sai Tartu Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts. Järgnevatel aastatel asutati eesti õppekeelega gümnaasiume või progümnaasiume veel Otepääle, Viljandisse ja Pärnusse. Nende väheste emakeelsete keskkoolide osa meie rahva hariduse arengus Oktoobrirevolutsiooni-eelsel perioodil tuleb hoolimata mõnedest väärkülgedest kõrgelt hinnata. Oma tegevusega kaitsesid nad

1) H.Rooskaja (Pöogelmann), Kas kogemata või meelega?, "Sõnumed" nr. 53, 5.sept. 1906

2) Sealsamas

emakeelse hariduse põhimõtet, aitasid kaasa eestikeelse koolikirjanduse väljakujunemisele ning lükkasid ümber balti sakslaste ja tsaarivõimude väited, nagu poleks eesti keeles võimalik keskharidust omandada.¹

Mis puutub tol korral emakeelse õppetöö korraldamisse üldse, siis 19. aprillil 1906. aastal avaldatud seadusega lubati Baltimaade erakoolides õpetada eesti, läti või saksa keeles. Emakeelsed koolid pidid aga seejuures jääma täielikult eraülalpidamisele. Neile ei antud vähematki abi riigilt ega kohalikult omavalitsuselt.

Seega on arusaadav, miks H.Pöögelman toonitas, et emakeelse hariduse saamine on liiga kulukas.

Ka asjaolu, et erakoolide asutajateks olid haridusseltsid, kelle juhtkonnas olid esirinnas kodanlikud ja vaimulikud elemendid, kelle poolt oli oodata kooli töö suunamist kristlikus ja truualamlikus vaimus, ei rääkinud erakoolide kasuks. "Sotsialdemokrati" veergudel iseloomustas M.Jürisson artiklis "Kodanlaste haridus-seltsid" neid haridustegelasi väga ilmekalt. Tallinna haridusseltsi esimeheks valiti linnapea Lender, kes keeldus töötatöölise nõudmisi täitmast, kuna need polnud küllalt alandlikud. Seal oli ka arst Köppler, kes säilitas oma kunstnikust vennapojalt saadud Aleksander III vanu saapaid kui pühadust. Nendetaoliste haridustegelaste poolt polnud loomulikult loota hariduselu korraldamist töörahva huvides. Autor kirjutas, et haridusseltside juhtkonnas oli

1) Eesti NSV ajalugu II kd. ,1963, lk.612

küll ka selliseid isikuid, kelle poolt võis oodata rahva huvidest lähtumist, nagu Ernst Peterson, J.W.Weski, neiu Martna jt., kuid nad jäid vähemusse. Sotsiaaldemokraadid polnud küll haridusseltside asutamise vastu, kuid pidasid vajalikuks, et neid seltse oleksid juhtinud inimesed, kes, olles teadlikud töölisklassi soovidest ja vajadustest, oleksid võidelnud nende eest.

Haridusseltside juhtkondade sellised koosseisud tingisid loomulikult H.Pöögelmanni üsna umbuskliku suhtumise erakoolide õppe- ja kasvatustöösse.

Tähtsaks järeleandmiseks valitsuse poolt oli 6. okt. 1906. aastal antud korraldus emakeelse õppetöö lubamise kohta algkoolides kahel esimesel õppeaastal. Tegelikult jäi aga emakeel nii õppekeelena kui ka õppeainena piiratud ja alandatud seisundisse, kuigi need järeleandmised tõid siiski mõnevõrra kergendust meie haridusellu.¹

Muidugi polnud ka H.Pöögelmann emakeelsete koolide vastu. Ta oli vaid seisukohal, et kõigepealt tuli võidekda koolide asutamise eest üldse, see ei tähendanud aga sugugi, et õpetus ei võiks toimuda eesti keeles. Ta oli arvamusel, et kui nõuda emakeelsete koolide asutamist, siis muutuks see nõudmine võibolla tõkkeks üldise koolivõrgu laiendamisele.² H.Pöögelmann võitles ka kooli kiriku mõju alt vabastamise eest.

1) Eesti NSV ajalugu IIkd., 1963, lk. 609

2) H.Rooskaja (Pöögelmann), Kas kogemata või meelega?, "Sõnumed" nr.53, 5.sept. 1906

Artiklis "Kool ja usuõpetus" astus H.Pöögelmann otsustavalt välja usuõpetuse sundusliku õpetamise vastu koolides esiteks juba seepärast, et usuõpetuse ja kirikulaulude õpetamine võttis enda alla asjatult palju õppeaega, teiseks kasvatas ta õpilastes väärat maailmavaadet. Ühenduses 17. aprillil välja antud valitsuse dekreediga, mis tunnistas Venemaal usu- ja südametunnistuse vabadust, kirjutas H.Pöögelmann, et sundusliku usuõpetuse õpetamise puhul ei leia tegelikult usuvabaduse rakendamist.¹ Seda probleemi edasi arendades esitas H.Pöögelmann küsimuse: Kas isegi vabatahtlik usuõpetuse õpetamine rahvakoolides on vajalik.² Ning tuli lõpuks järeldusele: usuõpetuse õpetamine koolis pole tarvilik ega soovitatav.

H.Pöögelmann ei võidelnud mitte ainult kooli kiriku mõju alt vabastamise eest. Tema kui veendunud ateist astus kõikjal järjekindlalt välja religiooni vastu. Tema peamiseks teeneks on see, et ta näitas kiriku seost kõige tagurlikumate ühiskondlike jõududega ja käsitles teaduslikult usundite olemust. H.Pöögelmanni leppimatu võitlus kirikliku ideoloogiaga, mida ta alustas 1905. aastal artikliga "Kool ja usuõpetus", kestis sealt kuni tema hukkamiseni.

H.Pöögelmann selgitas, et religioon on ikka olnud töörahva rõhumise vahendiks. Samaaegselt juhtis religioon inimese kõrvale looduse ja ühiskonna seaduste tunnetamisest

1) "Teataja" nr. 246, 15.nov. 1905
2) Sealsamas, nr.247,16.nov. 1905

ja hoidis teda vaimses pimeduses. Reas kirjutistes näitas H.Pöögelmann, et religioon oli üheks vaimse surve vahendiks, mida nii mõisnikud kui ka kodanlus kasutasid oma võimu kindlustamiseks töörahva üle.

Artiklis "Jõulud" omandas H.Pöögelmanni poolt kujutatud pilt jõuluõhtust rõhumisale rajaneva ühiskonna tingitustes sümbolse tähenduse: "Kui nad kirikust koju tõttavad - ühed uhkete hobustega, toredate saanidega, kellakõlinal, pehmete soojade riiete sees; teised jalgsi, riided alt lund täis, ja - kui esimesed ajades teel järele tulevad, siis katsu aegsasti kõrvale lumehangesse astuda, sest ükski rahuevangeelium ei ole jõudnud seda saavutada, et jõuluõhtutel inimesi hobuste alla ei aetaks."¹ Kuid mitte ainult kirikust koduteel vaid ka kodus oli jõuluõhtu rikastel ja vaestel hoopis erinev. Rikkaid ootasid ees soojad toad, rikkalikult kaetud lauad ja ehitud jõulupuud, vaeseid aga suitsunud või hallitanud seinad, külm, nälg ja jõulupuud võisid nad imetleda vaid läbi teiste akende.

Kõigest sellest järeldas artikli autor, et elu on võitlus ja rahu pole sellesse ka jõuluevangeelium suutnud tuua, õigmini ta pole seda taotlenudki. Mitte maisel maailma parandamine ega ühiskonnas valitsevate vastuolude likvideerimine polnud ristiusu ülesanne. Rõhutati ju piiblisti, et antagu keisrile, mis keisri kohus, st. mis saduse nimel nõutakse. Samuti kutsus ristiusk rõhutuid üles maist vara mitte koguma, sest jumalariik polevat mitte maapeal. Ristiusk ei mandnud rõhutud klassidele mingit lootust oma olukorda siinses elus parandada.

1) "Hommik" nr. 7, 22.dets. 1906

Kaitstes rikaste rõhujate huve, jättis ristiusk siinse ilma hädaoruks ja lubas heldelt teises ilmas vaestele tasu ja paremat elu. Kuid selle taevase elu hüved pidid nad maapeal- ses elus orjates ära teenima.

H.Pöögelmann näitas, et kogu ristiusu õpetust läbis põ- hijoonena ülekutse - püüdkem ette valmistuda teise ilma jaoks! Aga need rõhutatud rahvakihiä, kellele töötati taevast elu, olid kasvanud ja targemaks saanud, nad ei rahuldunud enam töotustega vaid astusid võitlusse oma elutingimuste parandamise eest juba maises maailmas.¹

Vaimupimedus hakkas rahva teadvusest üha enam taanduma ja H.Pöögelmann aitas selleks aktiivselt kaasa. Ta paljastas lõikava satiiriga silmakirjatsejaid, pappe ja teisi papimeel- suse kandjaid.

Eesti pastorid seisid agaralt rõhujate klassivõimu kaitsel, nad tegutsesid rahva vastu koos revolutsiooni maha suruma saadetud karistussalkadega. H.Pöögelmann kirjutas nende kohta: "Pastorid olid 1905-1906. aastal väga agarad nimekirju kokku seadma, mille järele parunid karistussalkade juhatajatele ohvrid välja valisid."²

Pastorite koostööd karistussalkadega kajastas luuletus "Pastorite kaitseväed". Nende tegevust iseloomustades kir- jutas H.Pöögelmann:

Revolver ühes, rist teise käes -
nii teete te vaenutööd,
nii kaitsete ülbe võimu väes
te kurnavat vaimuööd...³

1) "Homnik" nr.7, 22.dets.1906

2) H.Pöögelmann, Luuletused, 1957, lk.201

3) Sealsamas, lk.90

Olles teadlik, et religioon leiab kõige rohkem pinna just harimata inimeste seas, püüdis H.Pöögelmann selgitada loodusnähtusi teaduslikult. Sel eesmärgil avaldas ta populaarteaduslikke artikleid, näiteks "Miks me sureme"¹, "Taimede meeled"² jne.

Erilist tähelepanu pööras H.Pöögelmann ka karskusseltside tööle, kuna liigne alkoholitartvitamine oli üheks levine numaks s^otsiaalseks paheks.

Eesti haritlased said karskusseltside asutamiseks teatavat tõuget Soomest. Esimese karskusseltsi Eestis asutas J. Tilk Toris 1889.aastal. Karskusliikumises leidsid endale soodsa tegevuspõllu paljud eesti pastorid, kes asusid rahva hulgas "kainuse ja k^asinuse" propageerimisele, et kasvatada kurajatele kuulekaid tööorje ja levitada kodanlikku rahvusterviklikkuse ideed. Nende seltside sotsiaalne koosseis, oli väga kirju, kuid juhtivatel kohtadel oli kõikjal jõukas element, töölisi oli neis vähe. Karskusseltside peamiseks nõudmiseks oli kõrtside sulgemine, alkohoolsete jookide müümise keelamine laatadel jm. Kuid neist nõudmistest ei leitud enamusi rahuldamist. Karskusseltsides hakati siis järjest rohkem tegelema kultuurilise isetegevusega. Sealjuures jälgisid kodanlikud tegelased hoolega, et karskusseltsidesse ei tungiks revolutsioonilised meeleolud.³

Karskusseltside tegevuse analüüsimisel lähtus H.Pöögelmann seisukohast, et karskusküsimust ei tohi lahutada rah-

1) "Sõnumete" lisa nr.93, 21.okt. 1906

2) Sealsamas, nr.105, 4.nov. 1906

3) Eesti NSV ajalugu II kd., 1963, lk.335-336

va majanduslikust olukorrast. Ta väitis, et pole tagajärgi "...karskuse kasu ja joomise kahju selgitamisest üksi, mille juurde on jäänud karskusliikumine."¹ H. Pöögelmann lootis, et lähemal ajal Tallinnas kokku tulev karskusseltside kongress vaatab joomise kui nähtuse peale, mille juuri tuleb otsida majanduslikest elutingimustest. Aimult võitlus elutingimuste parandamise eest võis karskusseltside tegevuse muuta edukaks.²

Kuid karskusseltside kongress ei täitnud tema lootusi, seal arutati küll kalendrisabade koostamist ja ringmängude kõlblelist tähtsust, kuid mindi mööda tegelikult joomist soodustavatest asjaoludest. H. Pöögelmann oma artiklis "Kas nõnda?" näitas, et seal, kus salaviinamüüjad karistamatult äritsesid, kus õllefabrikandid linnavolinike seas tähtsat osa etendasid ja mõnegi kogukonnaelu juhtiva tegelase taskus alkoholietevõtete aktsiad olid, eimnuudeta endiste abinõudega alkoholi tagasi tõrjuda. H. Pöögelmann arvustas kongressi väära seisukohta, nagu saaks ühesuguste abinõudega võidelda alkoholi tarvitamise vastu kõikides rahvakihtides, arvestamata neid põhjusi, mis seda esile kutsusid.³

Karskusseltside ebõigeid seisukohti kritiseeris H. Pöögelmann ka oma artiklis "Ajalooline dokument". Karskustegelased väljendaid arvamust, et setude juures laialt levinud joomise põhjuseks oli nende harimatus, mida omakorda pidi põhjustama venekeelne õpetus kirikukoolides ja slaavikeelne jumalateenistus kirikutes, millest setud aru ei saanud. Karskuse kesктоimkond saatis Pihkva pea-

1) H. Rooskaja (Pöögelmann), Meie karskuseliikumine, "Sõnumed" nr. 54, 6. sept. 1906

2) Sealsamas

3) "Sõnumed" nr. 83, 10. okt. 1906

piiskop Arssenile kirja, milles palus rahva vaimupimeduse vähendamiseks muuta õpetus kirikukoolides ja jumalateenistus kirikutes emakeelseks. H.Pöögelmann selgitas, et mitte slaavikeelses jumalateenistuses polnud alkoholit tarvitamise põhjus. Näiteks Haanja mehed Võrumaal, kes nälja aastatel üle maa oma joomisega kuulsaks said, kuulasid ometi jumalateenistust oma emakeeles ja pealegi veel kuulsa kuldsuu Kallase poolt. Seega tuli küll alkoholi tarvitamise põhjusi ja ka abi selle vastu võitlemiseks otsida mujalt.¹

Kokkuvõttes võime öelda, et H.Pöögelmanni publitsistlik tegevus kultuurielu valdkonnas oli väga mitmekülgne. Käsitledes kunsti- ja hariduseprobleeme, laulu- ja mänguseltside, haridus- ja karskusseltside tegevust seisis H.Pöögelmann alati marksistlikel seisukohtadel.

H.Pöögelmann ei hinnanud kodanluse poolt tehtavat kultuuritööd seepärast, et see teenis ainult kodanlust ja ei lähtunud kogu rahva huvidest. Ometi tõi aga kultuurielu arendamine kodanluse poolt mõningal määral siiski kasu ka töörahvale. Õpiti hindama kirjasõna, mõtlema-arutlema, laienes töörahva silmaring.

Tulihingelise revolutsionäärina kaudas H.Pöögelmann ka suurepäraselt oma luueta^lenti tööliste võitlusvaimu tõstmiseks. Tema luuletegevuse hindamatuks saavutuseks on tähtsamate rahvusvaheliste revolutsiooniliste laulude tõlkimine. 1905.aasta maipühadeks tõlgitud "Marseljeesi" eestikeelsetele sõnadete lisandus 1906.aastal

1) "Sõnumed" nr. 72, 28.märts 1907

"Internatsionaal", mille võitlushüüd: "Nüüd üles, keda needus rõhub!" levis tormijõuga üle Eestimaa. Samal aastal lõi ta ka paljulauldava "Varšavjanka" ("Vaenluse tormid meist tuis-kavad üle") ja "Leinamarsi" ("Täis piirita ohvrimeelt lee-gitsev rind!) tõlked.¹

H.Pöögelmanni enda luuletajatemperament oli lähedalt suguluses nende laulude üleva paatosega. Seepärast on tema tõlked hästi õnnestunud ja püsima jäänud tänapäevani. Kui ta polekski midagi muud peale "Marseljeesi", "Internatsionaali", "Varšavjanka" ja "Leinamarsi" tõlgete kirjutanud, ikkagi oleks tema nimi jäänud särama eesti luule ajaloo.²

1906-1907. aasta^a kirjutatud luuletustes "Lipu alla" ja "Edasi!" kutsub poeet töölistevägesid võitlusse kurnajate vastu. Kindel usk tööliste jõusse kostab luuletusest "Lipu alla":

Veel kannavad ahelaid miljonid käed,
veel miljonid uinuvad ilmas,
kuid kõrval on võimukad töölisteväed,
tee kindel, siht selge meil silmas:

meid kutsumas tõe ja priiuse koit -

hurraa! meil on jõudu ja meile jääb võit! "3
Sütitavalt kõlab võitlusele üleskutse luuletuses "Edasi!"

Edasi, hulgad, kes ägate ikkes,
puuduses, orjusekütketes pikis;
ärka ja tõuse, kes ahelaid kannad,
higi ja vaeva kõik teistele annad;

1) H.Pöögelmann, Luuletused, 1957, lk.12

2) Sealsamas, lk.13

3) Sealsamas, lk.76

...Tõuse ja hävita orjatöö kole:

Edasi!¹

Luuletuses "Anname auru, vennad!" väljendab luuletaja elamuslikult tunnetust rahva jõust, temas peituvast revolutsioonilisest energiast. Revolutsiooni kujutatakse siin võimsa teraslaevana, mis läbib äikesetormis mässavat merd. Sügaval hiiglase keres töötavad higinäod kütjad, kelle tugevate käte töö viib laeva läbi maru vääramatult edasi vabaduse kauni ranna poole.² H. Pöögelmanni luulet läbib kindel usk revolutsiooni võidusse. Täis optimismi sillutas ta siingi tööliisklassi koondades ja võitlusse juhtides teed uuele ühiskonnale.

1) H. Pöögelmann, Luuletused, 1957, lk. 78

2) Sealsamas, lk. 80

L Ö P P S Ö N A.

H.Pöögelmann andis kogu oma jõu, energia, oskused ja teadmised selleks, et vabastada töörahvas, et tuleks võimalike sotsialism. 1905-1907. aasta revolutsiooni päevil organiseerida ta elukutselise revolutsionäärina väsimatult tööliisklassi võitlusvõidu.

Revolutsiooni taandumise periood nõudis äärmiselt visa ja ennastsalgavat tööd revolutsionääridelt. Nende tegevust sel perioodil hindab H.Pöögelmann järgmiselt:

"Raiun kui rauda -
jalale pidet
ja küüntele ka,
et tagasi orjusehauda
ei libiseks ma."¹

See luuletus iseloomustab ka H.Pöögelmanni enese visa ja järjekindlat võitlust revolutsiooni uue tõusu eest. H.Pöögelmann võttis aktiivselt osa parteitööst, olles alati vääramatult bolševislikel positsioonidel.

Suure panuse andis ta töölisajakirjanduse rajamisel ja edasiarendamisel. H.Pöögelmann hindas kõrgelt ajakirjanduse osa inimese maailmavaate kujunemisel, seepärast ta kirjutas: "... elust arusaamise vahenditest on tähtsamal kohal kahtlemata ajakirjandus. Sest väga ja väga palju on

1) H.Pöögelmann, Raiun kui rauda..., Luuletused, 1957, lk.93

üleüldse inimesi, kes vaevalt kunagi muud sihilist kirjan-
dust loevadki, kes kogu oma parteilise ilmavaate ja arusaa-
mise ajakirjanduse juhatusel loovad." ¹

H.Pöögelmanni poolt 1906-1907.aastal kirjutatud arvukad
marksistliku suunaga artiklid mobiliseerisid töörahvast,
nad sisaldasid bolševistliku reageeringu enam-vähem kõigile
oma aja aktuaalsetele poliitilistele küsimustele.

Oma artiklites esitas H.Pöögelmann õiged poliitilised sei-
sukohad suure publitsistliku löögijõuga, andes hindamatu
panuse rahvahulkade õige maailmavaate kujunemisel.

Poliitilise ja publitsistliku tegevuse kõrval otsis
H.Pöögelmanni mitmekülgne isiksus ka sel perioodil avaldus-
teed värssides, erilist hindamist väärrib selles osas tema
poolt 1906-1907.aastal tähtsamate revolutsiooniliste laulu-
de tõlkimine eesti keelde.

Ka kogu oma järgneva elu jooksul seisis H.Pöögelmann
kindlalt võitluspostil, võdeldes töörahva parema tuleviku
eest. Partei ülesandel töötas ta 1907. aasta suvel pöranda
all Tallinnas ja esines ka mõnel legaalsel koosolekul. Olles
aga 1907. aasta sügisel sunnitud maapakku minema, sõitis
H.Pöögelmann Soome kaudu Prantsusmaale ja 1908. aasta suvel
Londoni. Emigratsiooniolukorda kasutas ta oma silmaringi
laiendamiseks ja teadmiste täiendamiseks. Pariisis kuulas
ta Sorbonne'i ülikooli juures loenguid filosoofiast ja kir-
jandusest, Inglismaal õppis tundma Inglise majanduselu ja

1) H.P.(Pöögelmann), Ajaleht kui agiteerija, "Uus Ilm"
nr. 50, 12.dets.1913

tutvus tööliste olukorraga. 1908.aasta oktoobris tegi Pöögelmann katset Eestisse tagasi tulla. Ta elas Viljandis, Narvas ja Peterburis pöranda all. 18. aprillil 1909. aastal läks politseil korda H.Pöögelmanni areteerida Tallinna Töölismajas ja ta saadeti Siberisse Narõmi maakonda asumisele. Kam asumisel olles tegi ta aktiivselt kaastööd Eestis väljaantavatele marksistlikele ajalehtedele ja juhatas asumisel ~~niks~~ olijate enesetäiendamise ringe. 1911.aasta augustis põgenes ta ^õsumiselt ja tuli illegaalselt Eestisse, peatus mõnda aega Tallinnas ja Viljandis ning sõitis seejärel 1911. aasta oktoobris New Yorki, kus hakkas tööle eestikeelse sotsialistliku ajalehe "Uus Ilm" toimetajana. H.Pöögelmann andis ajalehele "Uus Ilm" põhiliselt bolševistliku suuna. Kuni Esimese maailmasõjani levis nimetatud ajaleht ka Eestis.

Pärast Veebruarirevolutsiooni kutsus Tallinna bolševike organisatsioon H.Pöögelmanni kodumaale tagasi. Tallinna jõudis ta 25. juunil 1917, Kodumaale saabumisel tervitasid töölised teda kuim vana revolutsioonitegelast soojalt. Eesti bolševike organisatsioon suunas ta tööle oma häälekandja "Kiir" (hiljem "Tööline") toimetusse. Peagi määrati ta maaproletariaadi häälekandja "Maatamees" toimetajaks. Neis ajalehtedes ilmusid pidevalt H.Pöögelmanni töörahvast organiseerivad ja kodanluse reaktsioonilist olemust paljastavad artiklid. Samal ajal esines ta ka kõnedega koosolekutel ja miitingutel.

Suure Oktoobrirevolutsiooni ettevamistamisest ja nõukude võimu kehtestamisest Eestis võttis H.Pöögelmann aktiivselt osa. Ta valiti Eesti Tööraha ja Sõjaväelste Nõukogu

täitevkomitee liikmeks ja maaosakonna juhatajaks.

Pärast saksa imperialistlike vallutajate sissetungimist Eestisse siirdus H.Pöögelmann ~~jatkaks~~ koos teiste partei- ja nõukogude valitsuse töötajatega Nõukogude Venemaale, kus nad tegid ettevalmistusi nõukogude korra taaskehtestamiseks Eestis.

1918.aasta novembri lõpul läiski korda vabastada Narva ja seal kuulutati välja Eesti nõukogude vabariik, nimetusega Eesti Tööraha Kommuun. H.Pöögelmann oli Eesti Tööraha Kommuuni valitsuse liige ja juhtis Rahvamajanduse valitsuse tegevust.

Pärast Eesti Tööraha Kommuuni langemist töötas H.Pöögelmann NSV Liidus, täites mitmesuguseid vastutavaid ülesandeid. Ta oli EKP KK liige ja Kommunistliku Internatsionaali üks asutajatest. Pikemat aega töötas ta juhtivatel kohtadel Kaubanduspalatis. Samaaegselt jätkas H.Pöögelmann pidevalt ka publitsistlikku tegevust.

Suurt tööd tegi ta pedagoogilisel alal, olles Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonna eesti sektori õppejõuks, hiljem aga A.Herzeni nimelise Pedagoogilise Instituudi professoriks.

Nõukogude Liidus töötades püüdis H.Pöögelmann veenda kõiki oma kaasmaalasi, et tuleb aeg, mil nõukogude kord Eestis taaskehtestatakse. Selles vaimus kasvatas ta ka noori Kommunistlikus Ülikoolis, valmistades neid ette töötamiseks Eestis.

Kuigi H.Pöögelmannil tulim olude sunnil ja kommunistliku

partei ülesandel suurem osa oma elust viibida väljaspool Eestit, siiski oli ta hästi kursis kõigi kodumaal toimivate poliitiliste, majandus- ja kultuurisündmustega ning eesti rahva elu-oluga. Hästi informeeritud bolševistliku ajakirjanikuna reageeris H.Pöögelmann igale väiksemagi ühiskondliku tähtsusega sündmusele, kirjutades sütitavaid ja teravmeelseid artikleid.

Sama viljakas oli ta ilukirjanduse valdkonnas. Ta on kirjutanud palju luuletusi, lühijutte, följetone ja esinenud kirjanduskriitikuna.

EKP väljapaistva tegelasena, suurepärase ajakirjanikuna, hea kõnemehe, töölisorganisaatorina ja andeka pedagoogina tegi H.Pöögelmann rohkem kui 30 aasta kestel ära määratu suure töö eesti proletariaadi kasvatamisel ja tema revolutsioonilisele võitlusele juhtimisel.

1938. aastal langes H.Pöögelmann Stalini isikukultuse tingimustes vägivalda ja võimu kuritarvitamise ohvriks. Ligi kakskümmend aastat varjutasid põhjendamatud süüdistused tema nime.

Nüüd on möödunud juba rida aastaid sellest, kui H.Pöögelmanni rehabiliteeriti ja tema aus nimi taastati.

Nõukogude inimesed peavad H.Pöögelmanni mälestust kalliks. Paljud eesti ajaloolased: professor ^{H.} Moosberg, R.Majak jt. tegelevad H.Pöögelmanni elu ja võitluse tundmaõppimisega, tema revolutsioonilise publitsistikapärandi uurimisega ja selle tutvustamisega tänapäeva lugejatele.

H.Pöögelmann elab edasi oma loomingus ja nõukogude inimeste mälestuses.

K A S U T A T U D K I R J A N D U S .

Engels, F., Sotsialismi arenemine utoopiast teaduseks,
K.Marx ja F.Engels Valitud teosed II kd.,
Tallinn, 1960.

Lenin, V.I., Kaks taktikat, Teosed IX kd., Tallinn, 1953.

Lenin, V.I., Kuidas ei tule kirjutada resolutsioone, Teosed
XII kd., Tallinn, 1953.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu, Tallinn, 1959.

Eesti NSV ajalugu, II kd., Tallinn, 1963.

Laul, E., Eesti töölisajakirjanduse ajalooost, Tallinn, 1962.

Pöogelmann, H., Luuletused, Tallinn, 1957.

Revolutsiooni lipukandjad, Tallinn, 1962.

X

Eestimaa s-d. tööliste organisatsioonide konferents, "Tööline"
nr.1, Peterbur, 1907.

Janson, N., ja Lehman, J., Hans Pöogelmann. Tema 25 aastase
kirjanduslise tegevuse juubeli mälestuseks,
"Uus Ilm" nr. 19, New York, 1916.

Martna, M., Uus " ülemaaline kerjandus", "Homnik" nr.26,
Tartu, 1907.

Moosberg, H., Hans Pöogelmann 1905-1907.a. revolutsioonis,
TRÜ Toimetised, vihik nr.87, Tartu, 1960.

Mõningad eluloolised andmed H.Pöögelmannist, "Klassivõitlus"
nr. 12, Leningrad, 1935.

Pöögelmann, H., Ametiühisustele, "Sõnumed" nr.109, Tallinn
1906.

Pöögelmann), H., Heategevus, "Hommik" nr. 12, Tartu, 1907.

Pöögelmann, H., Häda sunnib, "Sõnumed" nr. 36, Tallinn, 1907.

Pöögelmann), H., Jõulud, "Hommik" nr.7, Tartu, 1906.

Pöögelmann, H., Kunst ja klassivõitlus, "Sõnumed" nr. 75,
Tallinn, 1907.

Pöögelmann, H., Meie rahvas ja nende rahvus, "Hommik" nr.24,
Tartu, 1907.

Pöögelmann, H., Mitte peatuma jääda, "Hommik" nr.18,
Tartu, 1907.

Pöögelmann), H., Tööliste liikumine, "Hommik" nr.1, Tartu, 1906.

Pöögelmann), H., Väike-põllumehed, "Hommik" nr.1,3,4,5,6,
Tartu 1906.

Rooskaja, H., Ameerikasse asumise kohta, "Sõnumed" nr.42,
43, Tallinn, 1906.

Rooskaja, H., Ettevalmistusel, "Sõnumed" nr.73,74,
Tallinn, 1906.

Rooskaja, H., Kas nõnda?, "Sõnumed" nr.83, Tallinn, 1906.

Rooskaja, H., Kas kogemata või meelega, "Sõnumed" nr.53,
Tallinn, 1906.

Rooskaja, H., Majandusline järg, "Sõnumed" nr.58, 59,
Tallinn, 1906.

Rooskaja, H., Meie karskusliikumine, "Sõnumed" nr.54,
Tallinn, 1906.

- Rooskaja, H., Valimistele!, "Sõnumed" nr. 90, Tallinn, 1906.
- Rooskaja, H., Väljarändamise asjus, "Sõnumed" nr. 48, Tallinn, 1906.
- R(ooskaja), H., Talurahva põllupank ja maaküsimuse korraldamine, "Sõnumed" nr. 64, 65, Tallinn, 1906.
- Rooskaja, H., Tööstörse, "Sõnumed" nr. 76, Tallinn, 1906.

PERIOODIKA.

- "Hommik", Tartu, 1906-1907, nr-d: 1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 14, 25.
- "Kiir", Peterbur, 1907, nr.12.
- "Postimees", Tartu, 1906, nr-d: 247, 251.
- "Sotsialdemokrat", 1906, nr-d: 1, 2.
- "Sõnumed", Tallinn, 1906, nr-d: 26, 30, 37, 50, 56, 62, 66, 71, 73, 75, 103, 105, 114, 119, 136.
- "Sõnumed", Tallinn, 1907, nr-d: 5, 7, 12, 24, 34, 38, 43, 44, 56, 59, 61, 65, 72, 90, 117.
- "Sõnumete" lisad ajalehtede nr. 93 ja nr. 105 juurde, 1906.
- "Teataja" 1905, nr-d: 246, 247.
- "Tööline", Peterbur, 1907, nr.1.
- "Uus Ilm", New York, 1913, nr. 50.
- "Virulane", 1906, nr.91.

X

Р Е З Ю М Е .

В своей дипломной работе на тему: „Деятельность Х.Пегельмана в годы 1906 - 1907 “, старалась дать обзор эстонскому пламенному революционеру, величайшему публицисту и талантливому поэту.

В эти годы Х.Пегельман, признанный профессиональным революционером, организует неустанно ряды рабочего класса. Он принимает активное участие в работе партии. Х.Пегельман дал большой вклад в основу рабочей печати и её дальнейшего развития.

В 1906 - 1907г. написанные им статьи с направлением марксистской точки зрения мобилизовали рабочий класс, растили его в знании класса и расширяли кругозор.

В написании дипломной работы главное внимание уделено публицистической деятельности Х.Пегельмана, что было в тот период самой интенсивной. В первой главе дан обзор статей работ Х.Пегельмана о положении рабочих и крестьян, о рабочем движении и развитии классовой борьбы в период революционного отступления. Статьи Х.Пегельмана содержали большевистские взгляды по всем того времени актуальнейшим вопросам. Он анализировал вопросы создававшихся в то время профсоюзов, показал углублённые классовые противоречия в эстонской деревне, разъяснял буржуазные и мелкобуржуазные ложные положения по аграрному вопросу и знакомил с точки зрения большевиков с этими вопросами. Х.Пегельман разъяснял рабочим, что только свержение царского самодержавия может поправить их положение.

Во второй главе дано обозрение деятельности Х.Пегельмана в связи с агитационной работой перед выборами во вторую Государственную думу, о его деятельности в качестве секретаря у депутата эстонских рабочих П.Пярна и корреспондента газет "Хоммик" и "Сыдумет". В предвыборный период на страницах газет Х.Пегельман разъяснял о бытии политических партий и их целях. Он показывал рабочим массам, что только социалдемократы борются за интересы народа. Он делал всё, чтобы спасти рабочие массы от влияния на них эстонской буржуазной партии.

Большое значение со стороны Х.Пегельмана имеет руководство РСДРП Эстонской организацией на Териокской конференции в Финляндии. Принятая там резолюция об отношении к Государственной думе получила высокую оценку, в частности со стороны В.И.Ленина. При деятельности 2-ой Государственной думы Х.Пегельман продолжал разъяснительную работу в народных массах корреспондентом.

Третья глава содержит обозрение отношений Х.Пегельмана по вопросам культуры и его сочинений в период революционного отступления. Он выдвинул на первое место характер культуры класса и разъяснил народным массам, что в рамках буржуазного общества всегда два вида народной культуры: культура эксплуататоров и культура эксплуатируемых. В этот период статьи Х.Пегельмана были революционными. Неоценимым успехом были с его стороны переведённые на эстонский язык народные революционные песни "Интернационал", "Варшавянка" и "Траурный марш".

Всю дальнейшую жизнь Х.Пегельман посвятил борьбе за светлое будущее рабочего класса. Он никогда не терял надежды на то, что когда-нибудь и на его родине в Эстонии восстановят Советскую власть.

S I S U K O R D

Sissejuhatus	3
------------------------	---

I PEATÜKK

H.Pöogelmann tööliste ja talupoegade olukorrast, töölisliikumisest, klassivõit- lusest ja ideoloogilistest küsimustest13
--	-----

II PEATÜKK

Selgitustöö ühenduses II Riigiduuma valimistega ja suhtumine duumasse	52
--	----

III PEATÜKK

Kultuuriküsimused ja H.Pöogel- manni luulest79
Lõppsõna	97
Kasutatud kirjandus	102
Venekeelne resümees	105